

HZ. PEYGAMBER'İN CENAZE NAMAZLARINI KILMAKTAN İMTİNA ETTİĞİ KİMSELERLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ

*Dr. Yusuf ACAR
Konya İl Müftülüğü*

ÖZET

Kendisinden habersiz bir şekilde namazı kılınıp defnedilen kimselere dahi definden sonra ayrıca cenaze namazı kılacak kadar hassas davranmasına ve cenaze merasimlerine müminlerin iştirakini sürekli teşvik etmesine rağmen Hz. Peygamber'in, bazı kimselerin cenaze namazlarını kılmadığını veya belirli şartların yerine gelmesinden sonra kıldığını bildiren bazı rivayetler vardır. Bunlar; intihar edenler, kamu malını haksız olarak zimmetine geçirenler (ğulûl), hadde maruz kalanlar ve hiçbir mal bırakmadan vefat eden borçlulardır. İşte bu makalede, söz konusu o rivayetler, hem kaynak değerleri hem de müteveffa ve yakınları açısından ifade ettikleri anlam itibarıyla tahlil edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Cenaze namazı, rivayet, kebir, imtina, uyarı.

ABSTRACT

The Analysis of the Accounts Regarding the Ones whose Funeral Prayers the Prophet Refused to Perform

The Prophet was very sensitive in terms of funeral prayers. He repeated the prayers of his companions whose burial and funeral ceremonies were completed without informing him. He also encouraged the believers to participate in funeral prayers. On the other hand there are accounts that he refused to perform funeral prayers of some people or he prayed only after some conditions were met. Those people can be summarized as people, who committed suicide, who have stolen public properties, who were punished according to hudud punishments, who died indebted without leaving any compensation and those who were hypocrites in terms of belief (munafiq). This paper is analyzing these accounts in terms of their authenticity and also in terms of their consequence for the dead person and their family.

Key word: Funeral prayer, accounts, deadly sins, refusal, warning

GİRİŞ

Ölüm, ilahi dinler açısından başka bir hayata ve asıl yaşama geçişin adı olmakla birlikte, mahiyetindeki bilinmezlik ve karmaşıklık sebebiyle geride kalanlar için hem psişik hem de sosyo-kültürel yönleri bulunan bir olgudur.

Cenaze törenlerinin kusursuz ve geleneğe uygun olmasına özen gösterilmesi, bütün kültürlerde ve inançlarda ortak bir özelliktir. İslam'a göre cenaze namazı müteveffa için hem ebedi ahiret yurdunun ilk durağı olan kabir hayatı-

nın hem de mahşerdeki hesaplaşmanın kolay geçmesi için müminlerin hayır dualarının ve şahitliklerinin temini; Geride kalanlar için ise, kendilerinden ayrılan sevdiklerine Allah'ın rahmetle muamele etmesi için ellerinden gelen çabayı gösterme gayretini ifade eder. Teçhiz, tekfîn ve tedfîn işlemleri, cenaze namazı, dua etmek, hayır ve hasenat yapmak, meşruiyeti tartışılmakla birlikte Kur'an ve Mevlit oku(t)mak, kabir ziyaretleri gibi cenazeye ilişkin pek çok ritüelin temelinde bu düşünce yatmaktadır.

Şüphe yok ki bir cenaze için geride kalanların yapmaları gereken en önemli görev, onun yıkanıp kefenlenmesi ve arkasından da namazının kılınarak usulünce defnedilmesidir. Bu görevlerin yerine getirilmesi hususunda Hz. Peygamber'in son derece titiz davrandığı bilinen bir husustur. Bununla birlikte Allah Resulü'nün, bazı kimselerin cenaze namazlarını kılmadığını veya kılıp kılmamakta tereddüt ettiğini bildiren rivayetler de kaynaklarda yer almaktadır. İşte bu makalede, söz konusu o rivayetler, hem kaynak değerleri hem de müteveffa ve yakınları açısından ifade ettikleri anlam itibarıyla tahlil edilmeye çalışılacaktır.

I. Cenaze Namazına İlişkin Hz. Peygamber'in Genel Tutumu

Hz. Peygamber'in, cenazelerin tekfîn ve tedfîn işlemlerinin geciktirilmeksizin süratle yerine getirilmesi hususundaki hassasiyetin aynısını¹, müteveffanın özenli bir şekilde teçhiz edilmesi, cenaze namazının mutlaka kılınması ve cenaze sahiplerine taziyede bulunulması gibi hususlarda da gösterdiği bilinmektedir.

Resul-i Ekrem'in (sav), cenaze namazı hususundaki hassasiyetini gösteren çok sayıda rivayet söz konusudur. Bunlardan birisine göre Hz. Peygamber, mescidin temizliğini yapan bir zatın/kadının ortadan kaybolduğunu fark etmiş ve soruşturma neticesinde, birkaç gün önce vefat etmiş olduğunu ve kendisine haber verilmeksizin defnedildiğini öğrenmiştir. Sahabenin 'sıradan bir vatandaşın ölümü' diye gördükleri için haber vermedikleri anlaşılan o cenaze hakkında Allah Resulü (sav), "*Bana haber vermeniz gerekmez miydi? Şimdi, bana onun kabrini gösterin!*" buyurmuş, kabrin başına kadar giderek namaz kılmış ve daha sonra da şu ifadelerde bulunmuştur: "*Bu kabirler, içinde yatanlar için zifîrî karanlıktır. Benim kılacağım namaz sebebiyle Allah Teâlâ onların kabirlerini aydınlatır.*"² Bu rivayetin yer aldığı bütün kaynaklardaki "فَأَنَّى قَبْرُهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ" ifadesi

¹ Bkz. Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Hımyerî, *el-Muvatta*, Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut, ts., *Cenâiz* 16; Abdurrazzâk, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, Thk. Habîbürrahman el-A'zamî, II. Baskı, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1403, III, 441 (h. no: 6247, 48); Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981, *Cenâiz* 50; Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Cil - Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut, ts., *Cenâiz* 50-51; İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen*, Thk. M. F. Abdülbaki, İstanbul, 1981, *Cenâiz* 15; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, *Cenâiz* 50; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, *Cenâiz* 27, 30.

² Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd, *el-Müsne'd*, Thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî, I. Baskı, Mısır, 1999, IV, 194 (h. no: 2568); Buhârî, *Salât* 71, *Cenâiz* 65; Müslim, *Cenâiz* 71; İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî, *es-Sahîh*, Thk. Şuayb el-Arnâvut, I. Baskı, Beyrut, 1998, VII,

kullanılmaktadır. Aynı rivayetin Tayâlisî (ö.204/819) versiyonunda, bu olaya şahit olanlar arasından bir zatın, kendi yakınlarından birisinin de aynı şekilde, yani Hz. Peygamber'in iştiraki olmadan defnedildiğini söylemesi ve onun için de namaz kılmasını talep etmesi üzerine, Allah Resulü'nün (sav) kendisine gösterilen kabrin başında da cenaze namazı kıldığı bilgisi yer almaktadır³. Hz. Peygamber'in bu son uygulamasından, aynı zamanda cenaze namazının, mevta yakınları için de bir teselli kaynağı oluşturmasının dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki rivayette yer alan 'fesallâ aleyhi' ifadesini, cenaze namazı değil de, salt dua şeklinde anlama imkânı yoktur. Zira bir başka rivayete göre, rutin bir kabristan ziyareti sırasında henüz yeni işlem görmüş bir kabre rastlayan Hz. Peygamber, çevresindekilere kabrin sahibini ve defin zamanını sormuş, geceleyin defnedildiği ve uykusunu bölmek için kendisine haber verilmediği bilgisini aldıktan sonra, kabrin başucunda saf tutan cemaate imam olmak suretiyle cenaze namazını kıldırıştır⁴. Aynı olayın farklı rivayetlerinde Allah Resulü'nün şu ifadeleri de yer almaktadır: "*Bir daha böyle, benden habersiz bir şekilde cenaze defnetmeyin! Ben aranızda olduğum müddetçe, içinizden her kim olursa olsun vefat ettiği zaman bana haber vermeden defnettiğinizi duymayayım!*"⁵ Hz. Peygamber, hastayken ziyaret ettiği bir kadının, vefatının kendisine haber verilmesini tembihlediği halde, kendisine haber verilmeksizin geceleyin defnedildiği bilgisini alınca da benzer tepkiyi göstermiş ve onun da kabri başında cenaze namazını kılmıştır⁶.

Definden sonra ve kabir üzerine namaz kılınıp kılınmayacağı tartışmalarından sarf-ı nazar edersek (ki bu rivayetlerin kaynaklarda yer alış biçimi tamamen bu tartışmalar çerçevesindedir), yukarıdaki rivayetlerden anlaşılan en önemli husus, Hz. Peygamber, mümkün merteye her müminin cenazesine iştirak etmeyi arzulamış ve kendisinden habersiz hiçbir müminin defnedilmesine razı olmamıştır. Yine bu rivayetlere dayanarak, Allah Resulü'nün (sav) bu iştiağının, dostlarına vefa borcunu yerine getirme gayretinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Hatta Hz. Peygamber'in aynı düşüncelerle olsa gerektir, dağ başında rastladığı yalnız bir kabrin başında arkadaşlarına saf tutturarak cenaze namazı kıldığı, seferde olduklarından iştirak edemedikleri Sa'd b. Ubâde'nin annesinin cenaze namazını ise bir ay sonra kıldığı nakledilir⁷. Habeşistan kralı Necâşî Ashame'nin⁸ ve Hz. Sevde'nin Mekke'de ikamet eden kız kardeşi Ümmü Gül-

→ →

355 (h. no: 3086). Ebû Hureyre'nin bu rivayetinde, cenazenin cinsiyeti konusunda şek vardır.

³ Tayâlisî, IV, 194 (h. no: 2568).

⁴ Buhârî, *Cenâiz* 54.

⁵ İbn Mâce, *Cenâiz* 32; Nesâî, Ebû Abdırâhman Ahmed, *es-Sünen*, Thk. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî, Beyrut, 1411, *Cenâiz* 96; İbn Hibbân, VII, 356 (h. no: 3087).

⁶ Abdurrazzâk, III, 518 (h. no: 6542).

⁷ Bkz. Tirmizî, *Cenâiz* 47; Nesâî, *Cenâiz* 94.

⁸ Bkz. Muvatta, *Cenâiz* 14; Abdurrazzâk, III, 482-83 (h. no: 6406, 07); Buhârî, *Cenâiz* 4, 55, 61, 65, Menâkibu'l-Ensâr 38; Müslim, *Cenâiz* 62-67; İbn Mâce, *Cenâiz* 33; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 62; Tirmizî, *Cenâiz* 48.

süm'ün gıyabî cenaze namazları da⁹ aynı çerçevede değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber'in, cenaze merasimine katılanlara Uhud dağı'nın iki katı büyüklüğünde sevap verileceği müjdesini vermekle¹⁰ ve bununla da yetinmeyip, cenazenin taşınmasını, namazını ve tedfînini içine alan *ittibâ'u'l-cenâizi*¹¹, Müslümanın diğer Müslüman üzerindeki haklarından saymak¹² suretiyle cenaze namazına iştirak etmeyi hararetle teşvik ettiğine şahit olmaktadır. Bu nevi rivayetler sebebiyle İmam Buhârî'nin (ö.256/870), *İttibâ'u'l-cenâizi* imandan, yani imanın bir parçası veya şubesi olarak sayması oldukça dikkat çekicidir¹³. Yine Allah Resulü'nün (sav), Allah'tan avf ve mağfiret dilemek suretiyle kalabalık bir cemaatin iştirakiyle namazı kılınan her müteveffanın mutlaka affa mazhar olacağı müjdesi de¹⁴, hem teşvik hem de cenaze yakınlarını teselliye yönelik ifadeler olarak değerlendirilmelidir. Müspet ya da menfi olsun Müslümanların bir cenaze hakkındaki şahadetlerini Allah'ın görmezlikten gelmeyeceğini, çünkü müminlerin yeryüzünde Allah'ın şahitleri olduğunu, bu yüzden mevtanın hayırlı amellerinin dillendirilmesini ve olumsuzluklarının da dile getirilmemesini tavsiye eden hadisler de cenaze namazının önemini anlatan rivayetlerdir¹⁵.

II. Hz. Peygamber'in Cenaze Namazlarını Kılmaktan Kaçındığı Kimseler

Cenaze namazı hususundaki büyük hassasiyetine ve ısrarına rağmen Hz. Peygamber'in, borçlular, intihar edenler, kamu malını haksız bir şekilde zimmetine geçirenler ile had cezasına çarptırılanların cenaze namazlarını kılmaktan çekindiği nakledilmektedir. Münafıkların cenaze namazlarına ilişkin rivayetleri ayrı bir makalede değerlendirdiğimiz için burada temas edilmeyecektir.

Hz. Peygamber'in cenaze namazlarını kılmaktan kaçındığı kimselerle ilgili rivayetlerin tahliline geçmeden önce, borcu ödememenin, intihar etmenin, kamu malını haksız bir şekilde zimmetine geçirmenin ve had cezasına çarptırılmanın, *kebîre* ile olan ilişkilerine de kısaca temas etmek istiyoruz.

Kısaca "Dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında

⁹ Bkz. Abdürrezzâk, III, 483 (h. no: 6409).

¹⁰ Bkz. Buhârî, *İmân* 34, *Cenâiz* 59; Müslim, *Cenâiz* 52-57; Nesâî, *Cenâiz* 79; İbn Mâce, *Cenâiz* 34, 79.

¹¹ Bkz. Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Beyrut, ts., VIII, 7.

¹² Bkz. Buhârî, *Cenâiz* 2; Müslim, *Selam* 4; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, es-Sünen, Thk. Hüseyin Selim Esed, I. Baskı, Sudi Arabistan, 2000, *İstizan* 5; İbn Mâce, *Cenâiz* 43.

¹³ Bkz. Buhârî, *İmân* 34. İmân kitabının 34. bâbının adı, *ittibâ'u'l-cenâiz mine'l-îmân* olup münderecatı yalnızca şu hadisten oluşur: "Kim, sevabına inanarak ve karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek bir Müslüman cenazesi ile birlikte gider ve namazı kılınıp gömülünceye kadar beklerse, her biri Uhud dağı kadar olan iki kırat sevapla döner. Kim de cenaze namazını kılar, defnolunmadan önce ayrılırsa bir kırat sevapla döner."

¹⁴ Bkz. Müslim *Cenâiz* 58-59; Tirmizî, *Cenâiz* 40; Nesâî, *Cenâiz* 78. Rivayetlerin bir kısmında cemaat sayısı 40, diğer bir kısmında ise 100 şeklinde yer almaktadır. Tirmizî'nin yer verdiği bir ayrıntıda ise bu sayı 'yüz ve üzeri' şeklindedir. Başka bir rivayette ise, her hangi bir sayı verilmeksizin 'üç saf' ifadesi yer almakta, bu durumun cemaatin az olduğu zamanlarda geçerliliği vurgulanmaktadır Bkz. Ebu Dâvûd, *Cenâiz* 43; Tirmizî, *Cenâiz* 40. İki-üç kişinin şahadetleri için de aynı müjdenin söz konusu olduğunu bildiren hadisler de mevcuttur. Bkz. Buhârî, *Cenâiz* 85, *Şehâdât* 6; İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, İstanbul, 1982, I, 21, 30, 45.

¹⁵ Bkz. Buhârî, *Cenâiz* 86; Müslim, *Cenâiz* 60; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 80; Nesâî, *Cenâiz* 50.

dünyevî veya uhrevî ceza öngörülen davranış¹⁶ şeklinde tanımlanan büyük günah ya da kebîre, tanım, kapsam ve işleyenlerin durumu itibarıyla çok farklı ka-
naatlerin serdedildiği bir kavramdır¹⁷.

Hadislerde, insanı felakete sürükleyeceği (mûbikât) uyarısıyla yer alan ye-
di¹⁸ (bir rivayette dokuz¹⁹) büyük günah şunlardır; Allah'a ortak koşmak, sihir
yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, ribâ/faiz, savaştan
kaçmak, iffetli bir kadına zina iftirasında bulunmak, ana babaya itaatsizlik ve
Mescid-i Harâm'da yapılması yasak bir fiili işlemek.

Zina etmek, hırsızlık yapmak, ğulûl, alkol kullanmak gibi yasakların kebîre
olduğu da yine müstakil hadislerde yer almaktadır ki İbn Battâl (ö.449/1057),
Hz. Peygamber'den nakledilen bu tür rivayetlerden hareketle büyük günahların
sayısını 26 olarak tespit etmiş, bunları ve dayanakları olan hadisleri tek tek ta-
dat etmiştir²⁰.

Kebîre konusunda hacimli bir eser kaleme alan İbn Hacer el-Heytemî
(ö.974/1566) ise, büyük günahların sayısını 467'ye kadar çıkartmış²¹, borç
alıp-verme hususundaki ilahi emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışları dört ay-
rı (204-207 arası) büyük günah olarak belirlemiş²², 314. büyük günah olarak
da intiharı zikretmiştir²³.

Dereceleri farklı da olsa netice itibarıyla, biraz sonra sırasıyla ele alacağız
mız 'borcun ödenmemesi, intihar etmek, kamu malını haksız bir şekilde zimme-
tine geçirmek ve had cezasını gerektiren bir eylemde bulunmak' durumlarının
büyük günahlar arasında değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

A. Borçlular

Hz. Peygamber, borç vermenin, sadakadan daha çok sevap getirici bir dav-
ranış olduğunu ifade etmiş²⁴, ibadet ve diğer yükümlülüklerdeki eksiklikleri ta-
mamlayıcı nitelikte bir eylem olduğunu bildirmiştir²⁵. Bunun yanında Allah Re-
sulü (sav), bir taraftan borç verenin müsamahalı davranmasını ve gerekirse
imkânlar dâhilinde alacağını bağışlamasını tavsiye ederken²⁶, diğer taraftan da

¹⁶ Tarîf ve geniş bilgi için bkz. Bebek, Adil, "Kebîre", DİA, İstanbul, 2001, XXIV, 163-164.

¹⁷ Mesela bkz. Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *et-Tevhîd*, Thk. Fethullah Huleyf, Nşr. Dâru'l-Câmiâti'l-Misriyye, İskenderiye, ts., s. 329-35; İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Ebû Temim Yasir, II. Baskı, Riyad, 2003, I, 323-324, IX, 194-201.

¹⁸ Buhârî, *Vesâyâ* 23; Müslim, *İmân* 145; Ebû Dâvûd, *Vesâyâ* 10.

¹⁹ Ebû Dâvûd, *Vesâyâ* 10. (Sayılan son iki günahın ilavesiyle).

²⁰ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IX, 195-96.

²¹ Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-kebâir*, Nşr. Dâru'l-Fikr, I. Baskı, Beyrut, 1987. İki cilt halinde yayımlanan bu eserinde Heytemî, tıpkı sünen tarzı hadis kitaplarındaki gibi, önce kitap ve sonra da rakamlarla bab başlıkları verme suretiyle konu konu büyük günahları sıralamış, ilk büyük günahın 'Allah'a şirk koşmak' olduğunu ve 467. büyük günahın da 'Kölenin şer'an caiz olmayan bir işte çalıştırılması' olduğunu ileri sürmüştür.

²² Bkz. Heytemî, *ez-Zevâcir*, I, 410-16.

²³ Bkz. Heytemî, *ez-Zevâcir*, II, 154-57.

²⁴ Bkz. İbn Mâce, *Sadakât* 19.

²⁵ Bkz. İbn Hanbel, II, 263; Buhârî, *Büyû'* 18, Enbiyâ 50, *Sulh* 10; Müslim, *Müsâkât* 19, 31; Tirmizî, *Büyû'* 65; Nesâî, *Büyû'* 104.

²⁶ Bkz. İbn Hanbel, V, 360; İbn Mâce, *Sadakât* 14.

borcunu en güzel şekilde ödeyen kimseleri 'en hayırlı insan' olarak tavsif etmiştir²⁷.

Hz. Peygamber'in, gücü yettiği halde borcunu ödemeyenler için yaptığı "Varlık sahibi kimsenin borcunu geciktirmesi zulümdür"²⁸ şeklindeki nitelen-dirme oldukça dikkat çekicidir. Hatta bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "Kim ödememek kastıyla borca girerse, Allah'ın huzuruna hırsız olarak çıkar"²⁹.

Resul-i Ekrem'in (sav), maraz-ı mevt günlerinde insanlarla helalleşmek üzere güçlükle de olsa mescide geldiği ve şöyle bir konuşma yaptığı kaynaklarda nakledilir. "Ey insanlar! Aranızdan ayrılma vaktim iyice yaklaştı. Ben de insanım ve bu yüzden içinizden benden alacağı/hakkı olanlar çıkabilir. Kimin özel hayatına (namusuna) zarar vermişsem, işte namusum burada, gelsin aynısını o da bana yapsın. Kimin bedenine bir zarar vermişsem, işte buradayım, gelsin aynısını o da bana yapsın. Kimin benden bir alacağı varsa, işte malım, gelsin alsın. Şunu iyi bilin ki sizin bana en sevimliniz, hakkı olup da gelip benden onu isteyen veyahut helâl eden kimsedir. Zira ben, Rabbimin huzuruna, üzerimde kul hakkı olmadan varmak istiyorum! Kesinlikle içinizden hiç kimse, 'Allah'ın Resulü'nün kininden ve düşmanlığından çekindim' demesin, çünkü ne fitratımda ne de ahlakımda kin ve düşmanlık vardır..." Bu konuşma üzerine bir adam kalkarak, bir ara ihtiyaçlı birisinin Hz. Peygamber'den para istediğini ve yanında olmadığı için Peygamber'in emriyle o istenen parayı kendisinin verdiğini, dolayısıyla üç dirhem alacağı bulunduğunu söylemiş, Hz. Peygamber de o adamı tasdik etmiş ve üç dirhemi ödemiştir³⁰.

Resul-i Ekrem (sav), tıpkı kendisinin yaptığı gibi, üzerinde başta borç olmak üzere kul hakkı bulunan kimselerin bu dünyada alacaklılarıyla helâlleşmesini emretmektedir³¹. Helalleşmenin, yalnızca sözle değil, alacaklının hak ve hukukunu bizzat ödemekle yerine getirileceğinde şüphe yoktur.

Hz. Peygamber'in, borç konusundaki bu hassasiyeti cenaze namazlarında da sürdürdüğünü Ebû Hureyre (ra) şu şekilde haber vermektedir: "Hz. Peygamber döneminde bir mümin vefat ettiğinde cenazesi Nebî'ye (sav) getirilir, her hangi bir borcu bulunup bulunmadığını sorar, 'Evet' cevabını alırsa bu defa o borcu ödeyebilecek mal bırakıp bırakmadığını sorar. Şayet bıraktığı mal, borcunu ödemeye kâfi gelirse onun cenaze namazını kıldırır, fakat hiçbir mal bi-

²⁷ Bkz. Buhârî, *İstikrâz* 4, 6, 7,13; Müslim, *Musâkât* 22.

²⁸ Buhârî, *Havâlât* 1, *İstikrâz* 12; Müslim, *Musâkât* 33; İbn Mâce, *Sadakât* 8.

²⁹ İbn Mâce, *Sadakât* 11. Senet itibarıyla hadis sahihtir.

³⁰ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, I. Baskı, Beyrut, 1990, II, 196; Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmet, *el-Mucemü'l-kebir*, Thk. Hamdi Abdülmeccid es-Silefi, II. Baskı, Kahire, 1984, XVIII, 280 (h. no: 718), *el-Mu'cemü'l-evsat*, Thk. Tânk b. Avadullah, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, III, 104 (h. no: 2629); Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü' ahvâli sâhibi's-şerî'a*, I. Baskı, Beyrut, 1405, VII, 179; İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillah, *Târîhu Dimaşk*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, IV, 92; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Thk. Ali Şîrî, I. Baskı, Beyrut, 1988, V, 251. İbn Sa'd'ın Tabakât'ının mezkur baskısındaki "va'lemû enne evladeküm bî" ifadesinin, diğer kaynaklardaki metinler dikkate alındığında ve bağlam düşünüldüğünde bir istinsah veya dizgi hatası olduğu anlaşılmaktadır. Diğer kaynaklarda 'ehabbeküm' şeklindedir.

³¹ Bkz. Buhârî, *Mezâlim* 10, Rikâk 48; Tirmizî, *Kiyâmet* 2.

rakmadan ölen borçlunun namazını kılmaz ve 'Öyleyse arkadaşınızın namazını siz kılın' derdi. Allah bize fetihleri nasip edip elimiz genişledikten sonra ise Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Ben, müminlere kendilerinden daha yakınım! Borçlu olarak vefat edenin borcunu ben üstleniyorum, geriye bıraktığı malları ise varislerine aittir'.³²

Yine Ebû Katâde³³, Seleme b. Ekva³⁴ ve Câbir b. Abdillâh'tan³⁵ nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber'e bir cenaze getirilmiş, Resul-i Ekrem müteveffanın borcu ve malı olup olmadığını sormuş, borcunun bulunduğu ve onu ödeyecek malının olmadığı anlaşılınca da Hz. Peygamber, 'Arkadaşınızın namazını siz kılın' buyurarak kendisi imtina etmiştir. O borcu Ebû Katâde'nin üstlenmesi üzerine Allah Resulü (sav) mezkûr şahsın cenaze namazını kılmış, fakat Ebû Katâde'yle her karşılaştığında üstlendiği borcu ödeyip ödemediğini sormuş, ödenmedikçe borcu yüzünden müteveffanın sıkıntı çekeceğine dikkati çekmiş ve ödendiği bilgisini alınca da 'İşte şimdi onun vücudunu soğuttun' buyurmuştur³⁶. Ebû Hureyre'den nakledilen müstakil bir rivayette de Hz. Peygamber, "Borç ödenmediği sürece müminin ruhu askıda durur" buyurmuştur³⁷. Hatta rivayetlere göre Hz. Peygamber, cenazenin namazının kılınabilmesi için borçlارını üstlenen kimseleri sözlerini yerine getirinceye kadar takip etmiş ve bir an evvel müteveffayı ezadan kurtarmaları yönünde uyarılarda bulunmuştur³⁸.

Aynı uygulamayı haber veren rivayetlerden birisini de Hz. Ali³⁹ ve Ebû Saîd el-Hudrî'den⁴⁰ nakledilen hadisler oluşturmaktadır. Bu rivayetlere göre bu kez

³² Tayâlisî, IV, 99 (h. no: 2459); Abdurrazzâk, VIII, 291(h. no: 15261); İbn Hanbel, II, 287, 318, 334, 335, 356, 399, 450, 453, 464, 527; Dârimî, *Buyû*' 55; Buhârî, *Havââlât* 6; Müslim, *Ferâiz* 14; Tirmizî, *Cenâiz* 67; İbn Mâce, *Sadakât* 13; Nesâî, *Cenâiz* 68; İbn Hibbân, VII, 331-32 (h. no: 3061-63), XI, 192 (h. no: 4854); Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut, ts., VII, 71 (h. no: 13297), 85 (h. no: 13345).

³³ Bkz. Abdurrazzâk, VIII, 290 (h. no: 15258); İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, Thk. Kemal Yusuf el-Hüt, Riyad, 1409, III, 49 (h. no: 12016); İbn Hanbel, V, 297, 301, 302, 304, 311; Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed Abdulhumeyd b. Humeyd, *el-Müsned* (el-Müntehab min Müsned Abd b. Humeyd), Thk. Subhî'l-Bedrî es-Sâmîrî, I. Baskı, Kahire, 1988, s. 95-96 (h. no: 190-191); Dârimî, *Buyû*' 54; İbn Mâce, *Sadakât* 9; Tirmizî, *Cenâiz* 67; Nesâî, *Cenâiz* 68; İbn Hibbân, VII, 329-30 (h. no: 3058-60).

³⁴ Bkz. İbn Ebî Şeybe, III, 49 (h. no: 12017); İbn Hanbel, IV, 47, 50; Buhârî, *Havââlât* 3, 6; Nesâî, *Cenâiz* 68; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII, 31 (h. no: 6290); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 120 (h. no: 11395-96), 123 (h. no: 11404).

³⁵ Bkz. Tayâlisî, III, 253 (h. no: 1778); Abdurrazzâk, VIII, 291 (h. no: 15262); İbn Ebî Şeybe, III, 49 (h. no: 12018); İbn Hanbel, III, 296, 330; Abd b. Humeyd, s. 326 (h. no: 1081); Ebû Dâvûd, *Buyû*' 9; İbn Mâce, *Sadakât* 13; Nesâî, *Cenâiz* 68; İbn Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali en-Neysâbü'rî, *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsnede*, Thk. Abdullah Ömer, I. Baskı, Beyrut, 1988, s. 280 (h. no: 1111); Ebû Ya'îla, Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *el-Müsned*, Thk. Hüseyin Selim Esed, I. Baskı, Dimaşk, 1984, VI, 193 (h. no: 3477); İbn Hibbân, VII, 334 (h. no: 3064), Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 120 (h. no: 11397), 124 (h. no: 11405).

³⁶ Tayâlisî, III, 253 (h. no: 1778); Abdurrazzâk, VIII, 290(h. no: 15258); İbn Ebî Şeybe, III, 49 (h. no: 12017); İbn Hanbel, III, 296, 330; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 124 (h. no: 11405).

³⁷ İbn Hanbel, II, 440, 475; Tirmizî, *Cenâiz* 76; İbn Hibbân, VII, 331 (h. no: 3061); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 125-26 (h. no: 11411-12).

³⁸ Abdurrazzâk, VIII, 290 (h. no: 15260), 291 (h. no: 15263); Ebû Dâvûd, *Buyû*' 9; Nesâî, *Buyû*' 99; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 125, (h. no: 11410).

³⁹ Bkz. Dâraikutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *es-Sünen*, Thk. Abdullah Haşim Yemânî, Beyrut, 1966, III, 466 (h. no: 2984); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 121 (h. no: 11399).

⁴⁰ Bkz. Abd b. Humeyd, s. 281(h. no: 893); Dâraikutnî, IV, 53 (h. no: 3082); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 121 (h. no: 11398).

borcu üstlenen kişi Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber, müteveffanın borçlu ve onu ödeyecek malı da bulunmadığı bilgisini alınca 'Arkadaşınızın namazını siz kılın' diyerek cenaze mahallini terk etmek istemiş ve borcu Hz. Ali'nin üstlenmesi üzerine namazı kılmıştır. Sonrasında da, 'Allah seni mükâfatlandırısın Ali! Şu mümin kardeşini borcuna karşılık rehin tutulmasından kurtardığın gibi, Allah da kıyamet gününde seni kurtarsın!' buyurmuştur. Fakat her iki rivayet de senet itibarıyla zayıftır⁴¹.

Kendisini ziyarete gelenlere Enes b. Mâlik'in şu tavsiyede bulunduğu nakledilir: "Borçsuz ölmeyi başarabilenleriniz bunu yapsın, çünkü borçlu ölen bir adamın cenazesinin Hz. Peygamber'e getirildiğine ve 'Borcu ödenmedikçe bu cenazenin namazını ben kılmam, kılsam bile fayda vermez' dediğine, borç ödenmedikçe de kılmadığına ve 'O, kabrinde rehin durumdadır' dediğine şahidim."⁴² Gerçekten de Hz. Peygamber tarafından, kişinin geride hiçbir mal bırakmadığı halde borçlu bir şekilde Allah'ın huzuruna varması, Allah katında günahların en büyüğü olarak tavsif edilmiştir⁴³. Hatta bir hadiste, defalarca dirilti- lip Allah yolunda öldürülse dahi kişinin, borçlu bir şekilde ölmesi durumunda kesinlikle cennete gidemeyeceği uyarısı yapılmış⁴⁴; Savaş öncesi bir adamın 'Allah yolunda şehit olursam bunun karşılığında ne vardır?' sorusuna Hz. Peygamber, 'Cennet! Fakat borcun yoksa' karşılığını vermiştir⁴⁵.

Bütün bu rivayetlerden Hz. Peygamber'in, hicretin yedinci yılında Medine'ye gelen ve Müslüman olan Ebû Hureyre hadisinin de ortaya koyduğu gibi, İslam'ın ilk yıllarında kendisine getirilen cenazelerin borçları bulunup bulunmadığını özellikle sorduğu ve hiçbir mal bırakmadığı halde borçlu olarak vefat edenlerin cenaze namazlarını kılmaktan imtina ettiği anlaşılmaktadır. Resul-i Ekrem'in (sav) böyle davranmasının sebebini, yine aynı rivayetlerden hareketle, maddi bir borçtan kurtulmanın yegâne yolunun onu ödemek olduğunun vurgulanması ve böylece müteveffa için dua ve istiğfar anlamına gelen cenaze namazının faydalı hale gelebileceğinin anlatılmaya çalışılması şeklinde özetlemek mümkündür. Yoksa sırf borç sebebiyle bir müminin cenaze namazının kılınmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Üstelik sırf borcu sebebiyle cenaze namazı kılınmadan defnedilen bir müminin haberine de rastlanmamaktadır.

Fetihlerle birlikte devlet imkânlarının genişlemesi sebebiyle Hz. Peygamber'in, her hangi bir mal bırakmadan vefat eden kimselerin borçlarını üstlenmesi ve ardından da namazlarını kılmaması, aynı hassasiyetin devamı niteliğindedir⁴⁶. Yani her hal ü karda cenaze namazı kılınmazdan evvel, varsa müteveffa-

⁴¹ Bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 121 (h. no: 11398-99). Beyhakî, senetlerdeki Ubeydullah el-Vassâfi ile Atâ b. Aclân isimli ravilerin zayıf olmaları sebebiyle her iki hadisi de zayıf kabul etmiştir.

⁴² Ebû Ya'lâ, VII, 239 (h. no: 4244); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 124 (h. no: 11406-07).

⁴³ Bkz. İbn Hanbel, IV, 392; Ebû Dâvûd, *Buyû'* 9.

⁴⁴ Bkz. İbn Hanbel, V, 289; Nesâî, *Buyû'* 99.

⁴⁵ Muvatta, *Cihâd* 31; İbn Ebî Şeybe, III, 49 (h. no: 12019-20); İbn Hanbel, V, 297.

⁴⁶ Bazı muhaddisler tarafından, borcu sebebiyle namazlarını Hz. Peygamber'in kılmadığı kimselerle ilgili hadislerin, Ebû Hureyre'den gelen 'Borçlu olarak vefat edenin borcunu ben üstleniyorum, geriye bıraktığı malları ise varislerine aittir' hadisiyle nesh edildiği ileri sürülmüştür. Bkz. Tayâlisî, IV, →→

nın borçları cemaat huzurunda cenaze yakınları tarafından üstlenilmeli, şayet yakınları da üstlen(e)miyorsa devlet o borçları üzerine almalıdır⁴⁷.

Diğer taraftan müminler, imkânlar dâhilinde alacaklarını bağışlamak suretiyle zor durumda olan borçluları rahatlatmanın büyük ecrini gözeterek⁴⁸, vefat eden kardeşlerinin ufak tefek borçlarını bağışlayıp verme erdemini göstermelidir.

B. İntihar Edenler

İslâm, hayat ve sıhhatin korunmasını titizlikle istemiş, kendi canlarına kıyanların cehennemde gidecekleri Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiş⁴⁹, hadislerde de intihar edenlerin ebedi cehennemde kalacağı uyarısı yapılarak inanların kendi canlarına kıymaları önlenmeye çalışılmıştır⁵⁰. Bununla birlikte, az ya da çok her dönemde intihar edenlerin bulunduğu da bir hakikattir. Bu sebeptendir ki, müntehirin ebedi cehennemde kalacağı yönündeki nebevî uyarılar, intiharı helal sayanlara hasredilmiş, tıpkı diğer büyük günah işleyenler gibi müntehir müminin de cezasını çektikten sonra cennete gireceği ve ebedi ateşte kalmayacağı yorumları yapılmıştır⁵¹.

İntihar eden kimsenin cenaze namazıyla ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bundan da anlaşılıyor ki, saadet asrında sadece birkaç intihar olayı vuku bulmuştur. Allah Resulü'nün, kendi canına kıyanların cenaze namazlarını kılıp kılmadığı ve bu konuda sergilediği tutum, genel olarak Câbir b. Semûra'nın (ra) naklettiği şu olaydan tespit edilmektedir:

“Bir adam hastalanmış ve feryad ü figan yükselmeye başlamıştı. Bunun üzerine o hastanın komşusu, Allah Resulü'ne (sav) gelerek adamın vefat etmiş olduğunu söyledi. Hz. Peygamber ‘Nereden anladın?’ diye adama sorunca, şu karşılığı verdi: ‘Ben, bizzat gördüm!’ Fakat Hz. Peygamber, ‘O adam ölmedi’ buyurdu. Bunun üzerine eve dönen komşu, feryatların devam ettiğini görünce yeniden Hz. Peygamber'e geldi ve adamın öldüğünü tekrarladı. Lakin Hz. Peygamber ikinci kez ‘O adam ölmedi!’ şeklinde aynı karşılığı verince, komşu tekrar eve döndü. Feryatlar devam ediyordu. Bu defa adamın hanımı, komşusuna ‘Haydi, git de Hz. Peygamber'e haber ver’ dedi. Bunun üzerine komşu, ‘Allah'ım,

→ →

258 (h. no: 2647). Fakat borcun üstlenilmesi bağlamında iki grup hadis arasında bir çelişki söz konusu değildir ki, nesh bulunsun. Her iki durumda da borç üstlenildikten sonra Hz. Peygamber cenaze namazını kılmış, ilave olarak yalnızca devlet imkânları devreye sokulmuştur. Nitekim İbn Abdilber de, Hz. Peygamber'in borç konusundaki hassasiyetini fetihlerden öncesine hasredenlerin bulunduğunu ‘kîl’ ifadesiyle dile getirir. Bkz. İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*, Thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî- Muhammed Abdulkebir el-Bekrî, Mağrib, 1387, XXIII, 239.

⁴⁷ Bkz. İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstizkâr*, Thk. Salim Muhammed Ata – Muhammed Ali Muavvad, I. Baskı, Beyrut, 2000, V, 103-104; Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, II. Baskı, Beyrut, 1392, XI, 60; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, 1379, XII, 10.

⁴⁸ Bkz. İbn Hanbel, II, 359; Tirmizî, *Buyû* 67; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 31 (h. no: 4592), *el-Mu'cemü'l-kebir*, XVI, 167.

⁴⁹ Bkz. Nisâ, 3/29-30.

⁵⁰ Bkz. Buhârî, *Tıb* 55; Müslim, *İman* 175.

⁵¹ Bkz. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, X, 438; Nevevî, *el-Minhâc*, II, 125, 132; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 227; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 192.

lanet olsun şuna' diyerek eve girince, mızrağın demiriyle o şahsın intihar ettiğini gördü ve doğruca Hz. Peygamber'e gelip ölüm haberini verdi. Hz. Peygamber'in 'Nereden biliyorsun?' sorusunu ise, 'Onu, yanındaki mızrak demiriyle kendisini öldürmüş vaziyette gördüm' şeklinde cevapladı. Allah Resulü (sav) 'Bizzat onu gördün mü?' diye sordu ve 'Evet' cevabını alınca da şöyle buyurdu: 'Öyleyse ben, onun cenaze namazını kılmam.'⁵²

Münekkitlerce Müslim'in şartlarında sahih senetli bir hadis olarak nitelenen bu rivayet⁵³, bu kadar detaylı bir şekilde yalnızca Ebû Dâvûd'da yer almıştır. Sahâbî ve tâbîî ravisi aynı olduğu halde hadisi, Abdurrazzâk ile İbn Hanbel oldukça muhtasar, ama meselenin özünü muhtevi olarak nakletmişlerdir⁵⁴. Tayâlisî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Nesâî ve İbn Hibbân ise hadisi yine aynı senetle, fakat 'Mızrak demiriyle intihar eden bir adamın na'sı Hz. Peygamber'e getirilmiş ve Allah Resulü onun cenaze namazını kılmamıştır' şeklinde bir metinle daha da muhtasar olarak rivayet etmişlerdir⁵⁵. Bu son cümle aynı zamanda, Buhârî dışında kalan kütüb-i sitte ve diğer kaynaklarda Câbir b. Semûra'dan (ra) konuya ilişkin nakledilen bütün rivayetlerin ortak ifadesidir. Rivayetlerin tamamında 'bir adam' denilerek intihar edenin kimliği konusunda her hangi bir bilgi verilmezken, İbn Ebî Şeybe'nin rivayetine göre bu intihar, yaralanma sebebiyle acılarına dayanamayan bir gazi tarafından gerçekleştirilmiştir⁵⁶.

Tirmizî'nin, 'İntihar Eden Kimsenin Cenaze Namazının Kılınmayacağı Hususunda Nakledilenler' başlığı altında sadece bu hadise yer verdikten sonra sarf ettiği şu cümleler, genel olarak hadisçilerin konuya ilişkin kanaatlerini özetler mahiyettedir: "Hadis hasendir. İlim ehli bu konuda ihtilaf etmişler ve Sevri ile İbn İshâk gibi bazı âlimler, intihar edenler de dâhil olmak üzere kible ehli olan herkesin cenaze namazının kılınacağı kanaatini benimsemişlerdir. Ahmed b. Hanbel ise, böyle birisinin cenazesini halkın kılması ve devlet başkanının kılmaması gerektiği görüşündedir." Ebû Dâvûd da konuya, 'İntihar Edenin Cenazesini Devlet Başkanı Kıldırılmaz' başlığını vermiştir. İbn Mâce ise, 'Kible Ehlinin Cenaze Namazı Konusu' başlığı altında münafık, müntehir vs. cenaze namazları tartışmalı grupların hepsini birlikte değerlendirmiş, 'Her cenazenin namazını kılınız' şeklinde merfu bir habere de yer vererek, Hz. Peygamber'in edebinden böyle yaptığını, yoksa her müminin namazının kılınması gerektiğini ilave etmiştir.

⁵² Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 51.

⁵³ Bkz. Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Ahkâmü'l-cenâiz*, IV. Baskı, Beyrut, 1986, s. 84. Fakat *Câmi'u'l-usûl* tahkikinde Abdulkadir Arnavut bu rivayete *hasen* demektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, Ebu's-Saadât Mecdüddin el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmi'u'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl*, Thk. Abdulkadir el-Arnâvût, I. Baskı, Beyrut, 1969-1972, X, 222 (7741 numaralı hadisin dipnotu).

⁵⁴ Bkz. Abdurrazzâk, III, 535 (h. no: 6619); İbn Hanbel, V, 87, 91, 92, 94-97, 102, 107. Hâkim'in rivayeti de aynı nitelikte olup, rivayetin sonunda 'Her ne kadar rivayet etmese de bu hadis, Müslim'in şartlarında sahihtir' demiş, oysa Müslim rivayet etmiştir. Bkz. Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Beyrut, 1990, I, 518 (h. no: 1347).

⁵⁵ Bkz. Tayâlisî, II, 133 (h. no: 816); Müslim, *Cenâiz* 107; İbn Mâce, *Cenâiz* 31; Tirmizî, *Cenâiz* 69; Nesâî, *Cenâiz* 68; İbn Hibbân, VII, 361 (h. no: 3093).

⁵⁶ Bkz. İbn Ebî Şeybe, III, 34 (h. no: 11867); İbn Hibbân, VII, 363 (h. no: 3095).

Buhârî, 'Kendisini Öldüren Hakkında Nakledilenler' şeklinde açtığı başlıkta ne Câbir hadisine ne de müntehirin cenaze namazına ilişkin her hangi bir hadise yer verdiği halde⁵⁷, müntehirin cenaze namazının kılınmayacağı kanaatinde olduğu çıkarsaması yapılmıştır ki, bunun aşırı bir zorlama olduğu ortadadır⁵⁸. Aynı şekilde müntehirin tövbesinin makbul olmayacağı ve bundan dolayı da cenazesinin kılınmaması gerektiği yönünde İmâm Mâlik'ten bir kanaat nakledildiği söylene de⁵⁹, Mâlik'in bilinen görüşü aksi yöndedir⁶⁰.

Sahîhaynda Ebû Hureyre'den (ra) nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber, Müslüman olarak bilinen bir şahsı Hayber'de henüz savaştan önce 'cehennemlik' olarak nitelendirmiş, adamın kahramanca Allah yolunda cihat ederek öldüğünü gören sahabe bu duruma şaşırılmış, fakat aldığı yaralara dayanmadığı için adamın intihar ettiği anlaşılınca Allah Resulü şöyle buyurmuştur: "Ey Bilal! Kalk ve ilan et: Cennete müminden başkası giremez. Muhakkak ki Allah, bu dini fâcir/günahkâr birisiyle de güçlendirir."⁶¹ Rivayetlerde bu şahsın cenaze namazına ilişkin her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Müslim'in rivayetine göre Tufeyl bin Amr'ın bir arkadaşı hicret sonrası Medîne'de göçün verdiği sıkıntılardan dolayı psikolojik rahatsızlık geçirmiş ve bileklerini keserek kan kaybından ölmüştür. Arkadaşını güzel kıyafetler içerisinde elleri sargılı bir halde rüyasında gören Tufeyl, bu durumun sebebini sorunca, hicret sebebiyle Allah'ın kendisini affettiğini ve fakat intihar nedeniyle bozduğu vücut yapısının Allah tarafından düzeltilmeyeceğinin kendisine söylendiğini ifade etmiştir. Tufeyl'in rüyayı Hz. Peygamber'e anlatması üzerine de Allah Resulü (sav), "Allah'ım! Onun ellerini de affeyle!" diye dua etmiştir⁶². Aynı şekilde bu olaydaki müntehirin cenaze namazıyla ilgili de kaynaklarda her hangi bir işaret yer almamaktadır. Hz. Peygamber'in, Uhud savaşında Müslümanların safında çarpışırken ağır yaralanan ve sonrasında intihar eden Hâris oğlu Kuzman'ın, cenaze namazıyla ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte, şehit olmadığı ve hatta cehennemlik olduğu yönünde nakledilen beyanınin gerekçesi ise nifaktır⁶³.

Mevcut hadis kaynakları içerisinde, intihar sonucu ölen müminlerin cenaze namazlarını Hz. Peygamber'in kılıp kılmadığına dair yegâne rivayet, yukarıda farklı tariklerine yer verdiğimiz Câbir b. Semûra hadisidir. Bu hadise göre Allah Resulü (sav), müntehirin cenaze namazını kendisi kılmamış, fakat başkalarını bundan menetmemiş ve zikri geçen müntehirin cenaze namazının kılınıp kılın-

⁵⁷ Bkz. Buhârî, *Cenâiz*, 65.

⁵⁸ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 227; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 189.

⁵⁹ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 227.

⁶⁰ Bkz. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, V, 120; İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid*, Nşr. Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004, I, 253.

⁶¹ Abdurrazzâk, V, 269 (h. no: 9573); Buhârî, *Kader 4* (Hayber), *Cihâd* 182, *Meğâzî* 40; Müslim, *İmân*, 178. Müslim'in rivayetindeki 'Huneyn' ifadesinin hata olduğunu Kâdi İyâd ifade etmektedir. Bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 122.

⁶² Bkz. Müslim *İmân* 184.

⁶³ Bkz. Buhârî, *Cihâd* 76, *Meğâzî* 40; Müslim, *İmân* 179. Olayın detayı için bkz. Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *el-Meğâzî*, Thk. Mars Jons, III. Baskı, Beyrut, 1989, I, 223-228; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, III, 360.

madîği da rivayetlerde belirtilmemiştir.

Fıkıhçılar da aynı görüşü benimsemekle birlikte, müntehirin cenaze namazını halkın kılması gerektiği hükmünü genellikle şu hadisten çıkarmışlardır⁶⁴: “*Lâ ilâhe illallah diyen herkesin cenaze namazını kılınız.*”⁶⁵ Dâraikutnî, ‘Cenaze namazı kılınması caiz olanlar’ başlığı altında bu hadisle birlikte, “*İster iyi olsun isterse büyük günah işleyen günahkâr olsun, ölen her Müslümana cenaze namazı kılmak vaciptir/farzdır.*”⁶⁶, “*Kible ehlinde ölen herkese cenaze namazı kılmak dinin aslındandır.*”⁶⁷ ve “*Her ölünün cenaze namazını kılınız.*”⁶⁸ şeklindeki rivayetlere de yer vermiş ve isnatları itibarıyla bunların zayıf kabul edildiği ve makbul tariklerinin de bulunmadığı tembihinde bulunmuştur⁶⁹. İbnü'l-Cevzî de bu hadislerin bütün tariklerini bir araya getirmiş ve hiçbirisinin sahih olmadığını gerekçeleriyle birlikte ifade etmiştir⁷⁰. Gerçi İbn Abdilber bu hadislerin, iman ehli herkesin cenaze namazının kılınacağı hususundaki ümmetin icma'ıyla sahih hale geleceğini ileri sürmüştür⁷¹.

İlk hadis şârihlerinden İbn Battâl (ö.449/1057), müntehirin İslam'dan çıkmayacağı ve cenaze namazının kılınması gerektiği hususunda fakihlerin ve Ehli Sünnetin icma ettiğini, Ömer b. Abdilaziz ile Evzâ'î'nin aksi yöndeki kanaatlerinin ise tercihe şayan olmadığını söyler. Zira Hz. Peygamber, iyi-kötü ayrımı yapmaksızın bütün Müslümanların cenaze namazının kılınmasını Sünnet haline getirmiştir⁷². İbn Battâl'ın sözünü ettiği Sünnet'in, yukarıda yer verdiğimiz Dâraikutnî rivayetleri olmadığı açıktır. Çünkü o rivayetler, ne Kütüb-i tis'a başta olmak üzere muteber hadis kitaplarında ne de bunların şerhlerinde yer alır. Dolayısıyla hadisçiler, devlet başkanını istisna etmek suretiyle, müntehirin cenaze namazının kılınması gerektiği kanaatini, Buhârî'nin ‘Cenazeye namaz kılmanın sünnet oluşu’ başlığı altında muallak olarak sıraladığı rivayetlerden de anlaşıldığı gibi⁷³, hadde maruz kalan Mâiz ile Hayber'de ganimet malını izinsiz sahip-lenen şahıs için ‘arkadaşınızın cenaze namazını kılınız’ şeklindeki merfu rivayetlerden elde etmişlerdir. Ayrıca İbn Rüşd'ün, Câbir hadisini sahih kabul edenlerin müntehirin cenaze namazını caiz gördükleri, bu hadisi sahih kabul etme-

⁶⁴ Mesela bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 253; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğni*, Nşr. Mektebetü'l-Kâhire, Kahire, 1968, II, 332, 417; Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rîfeti meânî elfâzî'l-Minhâc*, I. Baskı, Beyrut, 1996, II, 26.

⁶⁵ Dâraikutnî, II, 401-02 (h. no: 1761-62).

⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Cihâd* 35; Dâraikutnî, II, 402 (h. no: 1764).

⁶⁷ Dâraikutnî, II, 403 (h. no: 1765).

⁶⁸ İbn Mâce, *Cenâiz* 31; Dâraikutnî, II, 403 (h. no: 1766).

⁶⁹ Bkz. Dâraikutnî, II, 403. Dâraikutnî, aynı satırlarda “Üç şey sünnettendir: ...intihar etmiş bile olsa tevhit ehlinde ölen herkesin cenaze namazını kılmak.” Şeklinde bir rivayete daha yer vermiş, fakat bunun metruk olduğunu söylemiştir.

⁷⁰ Bkz. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Cemalüddin Abdurrahman b. Ali, *el-I'elü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, Thk. İrşâdülhak el-Esrî, II. Baskı, Faysalâbâd, 1981, I, 421-426. Ayrıca bkz. Elbânî, Muhammed Nasruddin, *İrvâü'l-ğalîl fi tahrîci ehâdisi Menâri's-sebîl*, II. Baskı, Beyrut, 1985, II, 304-306 (h. no: 527).

⁷¹ Bkz. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, III, 29.

⁷² Bkz. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, III, 349.

⁷³ Buhârî, *Cenâiz* 55.

yenlerin de caiz görmedikleri şeklindeki ifadelerinin isabetli görünmediği de anlaşılmalıdır⁷⁴. Zira müntehirin cenaze namazının kılınmayacağı kanaatinde olduğu ileri sürülen Ebu Yusuf'un, gerekçe olarak Câbir b. Semûra hadisini değil, kendi canına kıymakla zulüm işlediği ve böylece bâğî gibi olduğu için, yani kıyas yoluyla bu hükme ulaştığı anlaşılmaktadır⁷⁵.

Netice itibariyle Ebû Yusuf, Sevrî, İshâk, Evzâî ve Ömer b. Abdilaziz, müntehirin cenaze namazını ne devlet başkanının ne de halkın kılmasını tecviz etmişlerdir. Bunların dışında kalanlar ise, İbn Battâl'ın ifadesiyle, *müntehirin İslam'dan çıkmayacağı ve cenaze namazının kılınması gerektiği, fakat devlet başkanı ve faziletli kimselerin iştirak etmemesi hususunda icma etmişlerdir*.

C. Kamu Malını Haksız Olarak Zimmetine Geçirenler

Gizlemek, bir şeyi gizlice almak, hırsızlık yapmak ve hıyanet etmek gibi sözlük anlamları bulunan *ğulûl* kelimesi, İslam hukukunda bir terim olarak, devlet malına hıyanet etmek ve özellikle taksim edilmeden ganimetlerden bir şey çalmak demektir⁷⁶. Savaş neticesinde düşmandan ele geçirilen mal demek olan ganimetin, henüz hak sahiplerine dağıtılmadan, haksız bir şekilde zimmete geçirilmesine, yani yetkililerden izinsiz ve habersiz bir şekilde tabiri caizse aşırılmasına *ğulûl* denmektedir ki⁷⁷, İslam toplumuna ihanet etmek anlamına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde, kamuya ait bir malı haksız olarak üzerine geçirenlerin kıyamet gününde o çaldıkları mallarla birlikte huzura çıkacakları ifade edilmektedir⁷⁸. Allah Resulü (sav) Huneyn savaşından sonra sahabeyi, "İğne ipliğe varıncaya kadar kim ne ganimet elde etmişse getirsin. Zira ganimet malına ihanet etmek, sahibine dünyada aşağılanma ve ayıplanmayı, ahirette ise cehennem azabını gerektirir." şeklinde uyarmıştır⁷⁹. Hayber savaşı sonrası sahabenin şehit olarak gördüğü bir zat hakkında Hz. Peygamber'in, "Hayır! Ben onu, ganimet mallarından haksız yere aldığı bir hırka içinde cehennemde gördüm" buyurması⁸⁰, Onun beytülmal konusundaki hassasiyetini anlatması bakımından fevkalade dikkat çekicidir. Yine aynı savaştan sonra hiz-

⁷⁴ Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 253-54.

⁷⁵ Bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 191; İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, Nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., II, 150. Bununla birlikte İbnü'l-Hümâm, Câbir hadisinin Ebû Yusuf'u desteklediğini de ilave etmiştir.

⁷⁶ Koca, Ferhat, 'Gulûl', DİA, İstanbul 1996, XIV, 190-192.

⁷⁷ Bkz. Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm (ö.224/839), *Ğaribü'l-hadîs*, Thk. Muhammed Abdulmuîd Han, I. Baskı. Haydarabâd 1964, I, 198-200; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö.276/889), *Ğaribü'l-hadîs*, II. Baskı, Kahire 1999, I, 226-228; İbnü'l-Esir, Ebu's-Saadât Mecdüddin el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö.606/1209), *en-Nihâye fî ğaribi'l-hadîs ve'l-eser*, Thk. Tahir Ahmed ez-Zevây, Beyrut 1979, III, 380.

⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/161: "...Her kim hıyanet eder: ganimet ve hasıllattan bir şey aşırırsa boynuna aldığı kıyamet günü yüklenir getirir..." Hz. Peygamber de bir hadislerinde, "Kim bir karış toprak gasp ederse, Allah kıyamet gününde onu yedi kat yerden kafasına geçirir" buyurmaktadır. Bkz. Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 2; Müslim, *Müsâkat*, 30; Tirmizî, *Bey`at*, 21. Hz. Aişe bu hadisi, kavmiyle arazi anlaşmazlığına düşen (bazı rivayetlerde *insanlarla* ifadesi vardır) Ebû Seleme b. Abdirrahman'a hitaben söylemiştir. Elbette bu hadis, özel mülkiyet gaspını da ihtiva eder.

⁷⁹ Muvatta, *Cihâd* 22.

⁸⁰ Buhârî, *Cihâd* 219; Müslim, *İmân* 182.

metçisinin şehit oluşunun tebrik edilmesi üzerine Allah Resulü (sav), “Hayır! Öyle değildir. Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, Hayber gününü ganimet malları paylaşılmadan önce aldığı bir kilim, şu anda onun üzerinde alev alev yanmaktadır!” buyurmuştur. Orada bulunanlardan birisi elinde bir-iki ayakkabı bağcıyla gelip ‘Ey Allah’ın Elçisi! Ben de ganimet malları bölüşülmeden ayakkabılarım için bu bağları almıştım.” deyince, Hz. Peygamber “Sana da cehennem ateşinden bir veya iki bağ (yani bunlardan dolayı azap) var.” demiştir⁸¹.

Bu iki rivayette de, kamunun hakkı olan bir malın haksız bir şekilde zimmete geçirilmesinin ağır vebalini, sadece Allah yolunda cihat ile ulaşılabilen şehitlik mertebesinin dahi ortadan kaldıramayacağı açıkça ifade edilmekle birlikte, böyle kimselerin cenaze namazlarıyla ilgili her hangi bir bilgi yer almamaktadır. Fakat aynı savaşta yaşanan bir başka olay daha vardır ki, orada cenaze namazından da söz edilmektedir.

Zeyd b. Halid el-Cühenî’den (ra) rivayet edildiğine göre Hayber savaşında bir zat vefat etmiş, ölüm haberi kendisine iletilince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Arkadaşınızın cenaze namazını siz kılın.” Allah Resulü (sav), bu sözü duyan ashabın renkten renge girdiğini görünce de şu açıklamada bulunmuştur: “O arkadaşınız, Allah yolunda hainlik yapmıştı (yani ganimet mallarından bir miktar aşırıydı).” Bunun üzerine ashap, ölen adamın eşyasını karıştırıp bakmışlar, Yahudilerden ganimet olarak ele geçen ve ancak iki dirhem ederindeki bir deri pabucu bulmuşlardır⁸².

Muvatta başta olmak üzere Sahîhayn dışındaki pek çok hadis kitabında yer alan bu hadis, bazı kaynaklarda meşhur bir kıssa olarak isimlendirilse de⁸³, ilk üç tabakada yalnızca birer ravi tarafından nakledilmiştir: Zeyd b. Halid el-Cühenî→Ebû Amra→Muhammed b. Yahya b. Habbân. Rivayetin Muvatta versiyonunda Hayber yerine Huneyn’in yer alması ve Ebû Amra’nın iskat edilmesi ise istisnah hatasıdır⁸⁴. Hayber yerine Huneyn tashifi Fezârî’de de söz konusudur.

Diğer taraftan, hadisin metninden de anlaşılacağı gibi, olaya en az birkaç

⁸¹ Buhârî, *Eymân* 33; Müslim, *Îmân* 183.

⁸² Bkz. Muvatta, *Cihâd* 23; Fezârî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed, *es-Siyer*, Thk. Faruk Hammade, I. Baskı, Beyrut, 1987, I, 240 (h. no: 401); Abdurrazzâk, V, 244 (h. no: 9501); Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Mekkî, *el-Müsned*, Thk. Hasan Selim Esed, I. Baskı, Dimaşk, 1996, II, 60 (h. no: 834); İbn Ebî Şeybe, VI, 525 (h. no: 33527); İbn Hanbel, IV, 114, V, 192; Abd b. Humeyd, s. 116 (h. no: 272); İbn Mâce, *Cihâd* 34; Ebû Dâvûd, *Cihâd* 133; Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *el-Müsned* (el-Bahru’z-zahhâr), Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah- Adil b. Sa’d, I. Baskı, Medine, 1998-2009, IX, 220 (h. no: 3764); Nesâî, *Cenâiz* 66; İbn Cârûd, I, 271 (h. no: 1081); Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî, *es-Sünne*, Thk. Atiyye ez-Zehrânî, I. Baskı, Riyad, 1989, V, 66 (h. no: 1627); Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1987, I, 77-78 (h. no: 78-79); İbn Hibbân, XI, 190 (h. no: 4853); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, V, 230-31 (h. no: 5176-81); Hâkim, II, 138 (h. no: 2582); Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiya*, Nşr. es-Seâde, Mısır, 1974, VIII, 262; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IX, 171 (h. no: 18205).

⁸³ Bkz. Bâcî, Ebu’l-Velîd Süleyman b. Halef el-Kurtubî, *el-Müntekâ şerhu’l-Muvatta*, Nşr. Matbaatü’s-Saade, I. Baskı, Kahire, 1332, III, 200.

⁸⁴ Bkz. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, V, 85. İbn Abdilber bunları söylerken, Huneyn’de Yahudi bulunmadığını da delil gösterir.

sahabi şahit olmuş olmasına rağmen, yalnızca bir kişi tarafından nakledilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Zeyd b. Halid'ten rivayet edenin, kölesi olan Ebû Amra mı, yoksa Ebû Amra'nın oğlu Abdurrahman mı olduğu hususunda da ihtilaf vardır. Zira bazı rivayetlerde Buhârî'nin ravilerinden Abdurrahman b. Ebî Amra, bazılarında ise sahabi olan Ebû Amra yer almaktadır. Mizzî, her iki şeklinin de sahih olduğunu ifade etmekle birlikte, oğul Abdurrahman'ın rivayetini tercih etmektedir⁸⁵.

Gerek yukarıda yer verilen rivayetler gerekse bunların dışında ğulûlün çirkinliğini ifade eden pek çok hadis bulunmakla birlikte⁸⁶, böyle bir müminin cenaze namazına ilişkin başkaca bir rivayete mevcut kaynaklarda rastlanmamaktadır.

Netice olarak kamuya, yani toplumun bütününe ait mallar ve değerler, hem yöneticiler hem de bireyler açısından birer emanet olup, her birey doğrudan ya da dolaylı olarak bu emanetlerin korunmasından ve yerli yerince kullanılmasından sorumludur. Aksi yöndeki davranışlar ise ğulûl, yani ihanettir⁸⁷. Ayrıca hadislerden anlaşılacağı üzere, kamuya ait bir malın veya değerlin azı ile çoğu arasında da fark yoktur⁸⁸. Hatta hadislerde, devlet tarafından bir malın tahsili veya idaresi için görevlendirilen kişinin hem devlete ait o mallardan bir kısmını gizleyerek kendi zimmetine geçirmesi hem de hediye kabul etmesi dahi ğulûl olarak değerlendirilmiştir⁸⁹.

⁸⁵ Bkz. Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf (ö.742/1341), *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, Thk. Beşşar Avvâd Maruf, I. Baskı, Beyrut 1980, XXXIV, 139-140 (T. no: 7542). Ayrıca bkz. İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî (ö.327/938), *el-I'lel*, Thk. Sa'd b. Abdullah Humeyd başkanlığında Heyet, I. Baskı, Riyâd 2006, II, 386-87 (T. no: 460). Tahkik heyeti, rivayetle ilgili ihtilaf ve tartışmaların hepsini derlemiş, fakat bir sonuca ulaşamamıştır. Elbânî de bazen zayıf (*Daifü Ebî Dâvûd*, I. Baskı, Kuveyt 1423, II, 346, h. no: 467; *Daifü't-Terğîb ve't-terhib*, Riyad ts., I, 210, h. no: 842) derken, bazen de sahih demektedir (*Ahkâmü'l-cenâiz*, s. 79). Hâkim ve Zehebî ise isnadı sahih addetmişlerdir.

⁸⁶ Hatta Buhârî sırf bu hadisleri içeren özel bir bab (Cihâd, 218, 219) açmış ve Nevevî de aynı yolu hem de daha ağır bir ifadeyle takip etmiştir (Müslim'in bab başlıkları: İman, 48, İmâra, 6).

⁸⁷ İlmî Araştırmalar ve Fetva Daimi Heyeti'nin verdiği fetva, devlet hazinesi, vakıf varlıkları ve yetimlerin malları gibi toplumun genelini ilgilendiren varlıklara karşı girişilen her türlü ihanetin de, ğulûl olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Bkz. Heyet, Fetâvâ'l-Lecneti'd-dâime li'l-bühûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ, XXII, 36 (Fetvâ no: 9450). Ayrıca fetva için şu internet adresine bakılabilir: <http://www.alifta.net/Fatawa/FatawaChapters.aspx?language=ar&View=Page&PageNo=1&FromMoeasrID=9003&PageID=4305&BookID=3>.

⁸⁸ Nakledildiğine göre Hz. Peygamber, ganimet olarak ele geçirilen develerden birisini sütre yapmak suretiyle namaz kıldırması ve selam verdikten sonra da devenin yanından bir yün alarak şöyle buyurmuştur: "*Ganimetlerimizin, 1/5'i dışında şu kadarı bile bana helal olmaz. O da (yani Hz. Peygamber'e helal olan o beşte bir hisse), yine Müslümanlar için harcanır.*" Ebû Dâvûd, *Cihâd* 161; Bkz. Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr, *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (İbnü'l-Kayyim'in Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd ve İzahu'l-lehî e müşkilâtihi adlı hâşiyesi ile birlikte basım), Beyrut, 1415, VII, 308-309.

⁸⁹ Konuyla ilgili çok sayıdaki hadislerden birisinde şöyle buyrulmaktadır: "*Her hangî bir malın tahsili için memur tayin ettiğimiz birisi, bizden bir iğneyi veya daha küçük bir şeyi dahi gizlerse, bu ğulûl sayılır ve onu kıyamet günü getirir.*" Müslim, İmâre 26; Ebû Dâvûd, Akdiye 5. Müttefakun aleyh olan bir rivayete göre, zekât toplamak üzere görevlendirilen memurlardan birisinin "şu mallar sizindir, bunlar da bana hediye edilenlerdir" demesi üzerine Hz. Peygamberin fevkalade kızdığı ve o hediyeelerin tamamen memuriyetle ilişkili olduğunu söylediği nakledilmiştir. Bkz. Buhârî, *Hiyel* 15, *Zekât* 3, *Hibe* 17, *Cihâd* 189, *Eymân* 3, *Ahkâm* 24; Müslim, *İmâre* 26-27. İbn Hanbel'in (V, 424) rivayetinde, zekât memurlarına verilen hediyelerin ğulûl olduğu açıkça ifade edilmiştir. Ebû Dâvûd'un (Harâc10) "*Bir malın tahsili için görevlendirdiğimiz kişinin maişetini/rızkını biz veririz, o görevlinin bizim verdiğimiz dışında aldığı her şey ğulûldür*" şeklinde naklettiği hadis ise daha →

Yine bir hadiste “*Ganimet malını aşırın kimseyi saklayan da tıpkı onun gibidir*”⁹⁰ buyrulur, kamu malını haksız bir şekilde ele geçiren kimseleri himaye edenlerin ve bu tür hainleri gizlemek suretiyle bir nevi onlara yardım-yataklık edenlerin de aynı vebale duçar olacaklarının bildirilmesi de konunun hassasiyetini göz önüne sermektedir. Gulül konusuna oldukça uzun bir bölüm ayıran İbnü'n-Nahhâs ed-Dimyâtî (ö.814/1411) ise, Muvatta'da yer alan “*Bir toplumda gulül zuhur ederse, kesinlikle o topluluktaki insanların kalplerine korku salınır*”⁹¹ şeklindeki İbn Abbâs'ın mevkuf haberini de zikrederek, konunun toplumsal boyutuna ve dünyevî cezasına dikkati çekmektedir⁹².

Mezhep imamlarından İmâm Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm, ganimet malını aşırın kimsenin cenaze namazını Hz. Peygamber'in kılmadığını bildiren hadisi dikkate almışlar ve kamu malını çalanın cenazesini devlet başkanı ile faziletli kişilerin kıl(dır)maması gerektiği kanaatine varmışlardır⁹³. İmâm Şâfî'nin indinde var olduğu düşünülen sünnet malzemesini bir araya getiren Müzenî ile Hanefilerin yararlandıkları hadisleri eserlerinde ele alan Tahâvî, söz konusu hadise eserlerinde yer vermişler ve diğer mezheplerin az önce serdettiğimiz görüşlerine paralel kanaatlerini izhar etmişlerdir⁹⁴.

Son olarak Hz. Peygamber'in, kamu malından haksız istifade sebebiyle cenaze namazlarını kılmaktan imtina ettiği farklı bir gruba daha dikkat çekmek istiyoruz. Suffe ehlinin birisinin ölümü üzerine Hz. Peygamber, müteveffanın geriye her hangi bir mal veya borç bırakıp bırakmadığını sormuş, borcunun bulunmadığı, fakat birkaç kuruş parasının varlığı haber verilince de “*Bunlar, (cehennem ateşiyle) dağlama yaralarıdır*” buyurmuş ve “*Arkadaşınızın cenaze namazını siz kılınız*” diyerek oradan ayrılmıştır⁹⁵. Yani Hz. Peygamber, Müslü-

→ →
umumi bir anlam ifade eder. Hatta bir hadiste “*Kim şu üç şeyden beri olarak ölürse cennete girer: Kibir, gulül ve borç*” buyrulur. Tirmizî, *Siyer* 21.

⁹⁰ Ebü Dâvûd, *Cihâd* 146 (Bâbu'n-nehîy anî's-setri alâ men ğalle). Hadisin hükmüne dair Münzirî her hangi bir değerlendirmede bulunmamış, İbnü'l-Kayyim isnadı zayıf bulmuş ve Elbânî de buna katılmıştır. Bkz. Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, VII, 274; Elbânî, *Daîfü Ebî Dâvûd*, II, 353-54. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII, 251.

⁹¹ Muvatta, *Cihâd* 26. İbn Abdilber, bu mevkuf haberin merfu hükmünde olduğunu ve belağatını da kendisinin vaslettiğini ileri sürer. Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXIII, 430, *el-İstizkâr*, V, 94

⁹² Bkz. İbnü'n-Nahhâs, Ebü Zekeriyya Ahmed b. İbrahim ed-Dimyâtî, *Meşâri'u'l-eşvâk ilâ mesâri'i'l-uşşâk*, Thk. İdris Muhammed Ali ve Muhammed Halid İstanbûlî, II. Baskı, Beyrut, 2002, II, 817-20.

İbnü'n-Nahhâs, ganimet malına ve dolayısıyla devlete ait bir varlığa karşı gulül/hainlik yapan kimsenin uhrevî cezasını da, cehenneme girmek, aşırıldığı malların bir ateş parçası şeklinde boynuna dolanması, zahiren şehit addedilse bile şehitlik şerefinden mahrumiyet, şefaât ve yardım talebinin reddi şeklinde özetlemiştir. Bkz. İbnü'n-Nahhâs, *Meşârik*, II, 813. Konunun tamamı için bkz, İbnü'n-Nahhâs, *Meşâri'u'l-eşvâk*, II, 798-827.

⁹³ Bkz. Ebü Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Mesâil-ü Ahmed*, Thk. Ebü Muâz Tarık, I. Baskı, Mısır, 1999, s. 221; İbn Hazm, Ebü Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., III, 400; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, V, 85, *et-Temhîd*, XXIII, 285-87; İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Kâfî fi fikhi Ahmed*, Nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1994, I, 367, *el-Muğnî*, II, 415.

⁹⁴ Bkz. Müzenî, Ebü İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail, *es-Sünenü'l-me'sûra li's-Şâfîi*, Yhk. Abdulmuti Emin Kalaycı, I. Baskı, Beyrut, 1406, s. 436 (h. no: 652); Tahâvî, *Şerhu Müşkilil-âsâr*, I, 76 (h. no: 77), 78 (h. no: 79), II, 432-33 (h. no: 975).

⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, III, 49-50 (h. no: 12021-24); İbn Hanbel, I, 101, 137, 138; Buhârî, Ebü Abdillah Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-kebir*, Nşr. Muhammed Abdulmuhit Hân, Dâiratü'l-Meârifil-Osmâniyye, Haydarâbâd, ts., II, 140 (h. no: 1974); Bezzâr, III, 114 (h. no: 901). Ayrıca bkz. Abdur-

manların başlılarıyla Suffe'de hayatlarını sürdüren bu yoksul insanların mal biriktirmelerini hoş karşılamadığı için o kişinin cenaze namazını kılmamıştır⁹⁶. Dolayısıyla bir anlamda asgari ihtiyaçların kamudan karşılandığı durumlarda ihtiyaçtan fazla alınan paralar, tıpkı ğulûl gibi değerlendirilmiş ve onunla aynı hükme tabi tutulmuş olmaktadır.

D. Hadde Maruz Kalan Kimseler

Büyük günah olarak nitelendirilen hırsızlık, zina, alkollü içecek kullanmak, kazf (namuslu bir Müslümana zina iftirasında bulunmak), irtidat, bağı (devlete isyan) ve hırâbe (yol kesme) eylemleri, İslam'da had cezasını gerektiren suçlar olarak kabul edilmiş ve bu fiilleri yapanlara belirli cezalar öngörülmüştür⁹⁷. İşte Hz. Peygamber'in, cenaze namazını kılmakta tereddüt ettiği kimselerden birisini de had cezasıyla cezalandırılan kişiler oluşturmaktadır. Hz. Peygamber döneminde had cezası uygulanan kişilerin cenaze namazının kılınıp kılınmadığı mevzu bahis olunan iki şahıs söz konusudur. Bunlar Mâiz b. Mâlik ile Cüheyneli kadındır ve her ikisi de zina suçundan dolayı recmedilmişlerdir.

a. On beş kadar sahabiden nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, yanında çalıştığı Hezzâl'in Fâtımâ adındaki bir cariyesi ile zina ettiğini itiraf etmesi üzerine Mâiz b. Mâlik'i recm cezası ile cezalandırmıştır. Bu rivayetler, Buhârî ve Müslim başta olmak üzere bütün hadis kitaplarında yer almaktadır⁹⁸.

Mâiz b. Mâlik'in recmedilmesi hadisesi başından sonuna kadar bütün teferruatlarıyla nakledilmekle birlikte, bu rivayetlerin on iki tanesinde recmedildikten sonra Mâiz'in cenaze namazına dair her hangi bir bilgiye rastlanmamakta, geriye kalan üç rivayetin bazı tariklerinde ise Hz. Peygamber tarafından kılınmadığı ifade edilmektedir. Bu üç rivayet, Câbir b. Abdillâh, İbn Abbâs ve Ebû Berze'den nakledilmiştir.

Abdurrazzâk'ın Ma'mer→Zührî→Ebû Seleme→Câbir senediyle naklettiği rivayete göre Hz. Peygamber, recimden sonra Mâiz'i hayırla yâd etmiş, fakat cenaze namazını kılmamıştır⁹⁹. Hadisi Abdurrazzâk'tan rivayet eden ashâb-ı sünen ve diğer hadisçiler de aynı metne yer vermişler, Tirmizî de hadisin sahih olduğunu söylemiştir¹⁰⁰. Fakat aynı hadisi Buhârî de Abdurrazzâk'tan rivayet ettiği halde tam aksini, yani 'Hz. Peygamber cenaze namazını kıldı' şeklinde bir metin nakletmiştir¹⁰¹. Beyhakî, Abdurrazzâk'tan gelen rivayetlerin hepsinde

→ →

razzâk, I, 421 (h. no: 1649). Fakat Abdurrazzâk'ın rivayetinde cenaze namazı hususu yer almamaktadır. Ukaylî, hadisi sahih olarak tavsif etmiştir. Bkz. Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr, *ed-Duafâü'l-kebîr*, Thk. Abdulmuti Emin Kalaycı, I. Baskı, Beyrut, 1984, I, 157, III, 332.

⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IV, 474; Aynı, *Umdetü'l-kârî*, XII, 120.

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. Çalıskan, İbrahim, "İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1990, Cilt: XXXI, ss. 367-397.

⁹⁸ Bu rivayetler ve geniş değerlendirmeler için bkz. Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, İstanbul, 2001, s. 178-238.

⁹⁹ Abdurrazzâk, VII, 319 (h. no: 13337).

¹⁰⁰ İbn Hanbel, III, 323; Ebû Dâvûd, *Hudûd* 23; Tirmizî, *Hudûd* 5; Nesâî, *Cenâiz* 63; İbn Cârûd, s. 206 (h. no: 813); Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I, 377 (h. no: 431); İbn Hibbân, VII, 362 (h. no: 3094); Dârakutnî, IV, 144 (h. no: 3240).

¹⁰¹ Buhârî, *Hudûd* 25.

'namaz kılmadı' ifadesinin bulunduğunu ve Buhârî'nin 'namazını kıldı' ifadesinin tamamen hocası Mahmud'un hatasından kaynaklandığını belirtmektedir¹⁰². Ayrıca Buhârî ile Dârimî'nin yine Zührî'den, fakat İbn Cüreyc vasıtasıyla, yani Abdurrazzâk ve hocası Ma'mer'den ayrı bir şekilde, naklettikleri farklı tarikli bir Câbir rivayeti daha vardır ki, orada namazdan hiç söz edilmemektedir¹⁰³. Câbir rivayetini Zührî dışında bir tarikle nakleden İbn Ebî Şeybe de namaz konusuna yer vermemiştir¹⁰⁴.

İbn Abbâs'tan Mâiz'in recmedilmesiyle ilgili nakledilen rivayetler arasında yalnızca Ebû Dâvûd'un İkrime tarikiyle ve sahih bir senetle aktardığı rivayette 'Hz. Peygamber onun namazını kılmadı' ifadesi yer almaktadır¹⁰⁵. Fakat Câbir rivayetinde olduğu gibi, bu rivayetin de hem İkrime'den hem de İbn Cüreyc'ten nakledilen tariklerinde namaz konusu yer almamaktadır¹⁰⁶.

Konuya ilişkin son hadis olan ve oldukça muhtasar nakledilen Ebû Berze rivayetinde ise, 'Hz. Peygamber Mâiz'in namazını kılmadı, fakat kılınmasını da yasaklamadı' ifadesi mevcuttur¹⁰⁷. Fakat hadis zayıftır¹⁰⁸. Bu rivayetin de yine aynı sahabiden tamamen farklı bir tarikle gelen versiyonunda sadece recimden söz edilmekte ve namaza ilişkin bir bilgiye yer verilmemektedir¹⁰⁹.

Yukarıda yer verdiğimiz üç rivayetin dışında Mâiz'in cenaze namazının söz konusu edildiği dördüncü bir rivayet daha vardır ki, Ebû Ümâme b. Sehl b. Hanîf el-Ensârî'den mürsel olarak Abdurrazzâk nakletmiştir¹¹⁰. Buna göre Maiz recmedilince Hz. Peygamber'e 'Ey Allah'ın Elçisi! Namazını kılacak mısınız?' diye sorulmuş ve Allah Resulü (sav) 'hayır' cevabını vermiş, fakat ertesi gün öğle namazını müteakip 'Arkadaşınızın namazını kılınız' buyurarak hem kendisi kıl-

¹⁰² Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü's-sağîr*, Thk. Abdulmuti Emin Kalaycı, I. Baskı, Karaçi, 1989, III, 289 (h. no: 2538), *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 380 (h. no: 16955). Zeylaî de Buhârî'nin hocası Mahmud b. Gaylân'ın, içlerinde hafızların da bulunduğu sekiz raviye muhalefet ettiğini, fakat buradaki salat'ın mutlak dua anlamında olabileceğini, böylelikle aralarında münafât kalmayacağını ileri sürmüştür. Bkz. Zeylaî, Cemalüddin Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*, Mektebetü'r-Riyâd, II. Baskı, Riyad, ts., III, 322.

¹⁰³ Buhârî, *Talak* 11; Dârimî, *Hudûd* 12.

¹⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, V, 537 (h. no: 28766).

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, *Hudûd* 23. Aynı hadisi Taberânî de aynı tarikle rivayet etmiştir. Bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI, 340 (h. no: 11945). Nevevî, Ebû Dâvûd'un rivayetine sahih demiştir. Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Hulâsatü'l-ahkâm fi mühimmâti's-sünen ve kavâidi'l-İslâm*, Thk. Hüseyin İsmail Cemal, I. Baskı, Beyrut, 1997, II, 991 (h. no: 3542). Elbânî de aynı kanaattedir.

¹⁰⁶ İkrime tariki için bkz. Buhârî, *Hudûd* 28; Ebû Dâvûd, *Hudûd* 23. İbn Cüreyc tariki için bkz. Abdurrazzâk, VII, 324 (h. no: 13344); Tayâlisî, IV, 352 (h. no: 2749); Müslim, *Hudûd* 19; Ebû Dâvûd, *Hudûd* 23; Tirmizî, *Hudûd* 4.

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 47.

¹⁰⁸ Zayıflığın sebebi, isnadında müphem bir ravinin (neferun) bulunmasıdır. İbnü'l-Cevzî, senesinde meçhul raviler bulunması sebebiyle Ebû Dâvûd tarafından nakledilen bu rivayetin zayıf olduğunu, sahih olsa bile bunun, ilk recme maruz kalanın Mâiz olması hasebiyle bu ilk uygulamada Hz. Peygamber'in namaz kılmadığı, fakat daha sonra recim uygulanan Gamidiyeli kadına cenaze namazını kıldığını söyleyerek aralarını uzlaştırmaya çalışmıştır. Bkz. İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferac Cemalüddin Abdurrahman b. Ali, *et-Tahkîk fi ehâdisi'l-hilâf*, Thk. Mesud Abdulhamid Muhammed, I. Baskı, Beyrut, 1415, II, 17-18 (h. no: 904).

¹⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, V, 540 (h. no: 28782); İbn Hanbel, IV, 423; *Bezzâr*, IX, 297 (h. no: 3850), X, 372 (h. no: 4507); Ebû Ya'lâ, XIII, 426 (h. no: 7431).

¹¹⁰ Abdurrazzâk, VII, 321 (h. no: 13339).

mış ve hem de sahabe kılmıştır.

Sonuç itibariyle İbn Abbâs ve Câbir b. Abdillâh'tan sahih senetlerle nakdedilen iki rivayet ile Ebû Berze'nin zayıf hadisine göre Mâiz'in cenaze namazı Hz. Peygamber tarafından kılınmamış, fakat bu konuda her hangi bir yasak da konmamıştır. On kadar sika raviye muhalefet etmek suretiyle Buhârî'nin tek başına aksi yöndeki (Hz. Peygamber, onun namazını kıldı) rivayetini ise, Nevevî ve İbn Hacer gibi pek çok hadisçinin zorlama denilebilecek tarzdaki tevilleri yerine¹¹¹, Beyhakî'nin ifadesiyle 'Buhârî'nin hocası olan Mahmut b. Gaylân'nın bir hatasıdır' şeklinde değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

b. Hz. Peygamber'in recmettiği kimselerden birisi olan Cüheyneli ya da Ğâmidiyeli kadının durumuyla ilgili, cenaze namazından hiç söz etmeyen Ebû Zer ve Câbir b. Abdillâh rivayetleri ile cenaze namazının Hz. Peygamber tarafından kılındığı bilgisini ihtiva eden Büreyde, İmrân b. Husayn, Ebû Bekre ve Enes b. Mâlik rivayetleri olmak üzere toplam dört hadis mevcuttur¹¹². Fakat bu kadının cenaze namazının Allah Resulü (sav) tarafından kılınmadığı yönünde her hangi bir habere hadis kaynaklarında rastlanmamaktadır.

Öncelikle rivayetlerden anlaşılan odur ki, Cüheyneli kadının recmedilmesi, Mâiz'in recminden sonra gerçekleşmiştir¹¹³. Büreyde (ra) rivayetine göre Cüheyneli kadının recmedilmesinden sonra Hâlid b. Velîd'in kadın hakkında ileri geri konuşması üzerine Hz. Peygamber, 'Yavaş ol ey Hâlid! Canımı elinde bulundurana yemin olsun ki, o kadın öyle bir tövbe etti ki, şayet o tövbeyi haraç toplayan kimse yapsaydı bağışlanırdı' buyurarak cenaze namazının kılınmasını emretmiş ve kendisi de kılmıştır¹¹⁴.

¹¹¹ Nevevî, Mâiz'in cenaze namazına ilişkin haberlerde ortaya çıkan tearuzun, ya yeni bir bilgi ifade etmesi sebebiyle ispat edenlerin tercih edilmesi, ya da Hz. Peygamber'in kendisi kılmamakla birlikte başkalarına namazı emretmiş olabileceği şeklinde giderilmesini teklif etmektedir. Bkz. Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, II, 191, *el-Minhâc*, XI, 204. İbn Hacer ise, Buhârî'nin hadisi, yine kendisi gibi Zührî'den nakleden on kadar sika raviye muhalefet etmek suretiyle nakletmesini, Ebû Ümâme'nin mürseliyle şahitlendirmekte, böylece namazı nefyeden rivayetlerin recmin ilk gününü ve namazı tespit eden hadislerin de ertesi gününü anlatmış olabileceklerini söyler. Ayrıca bir cem yolu olarak, Ebû Dâvûd'un 'Hz. Peygamber, Mâiz'e cenaze namazını ne emretti ne de yasakladı' şeklinde Büreyde'den yaptığı rivayet ile Cüheyneli kadının cenaze namazının kılınmasını zikreder. Bu arada işaret edilen Ebû Dâvûd rivayetinde, Büreyde yerine Ebû Berze yer almakta ve metin de 'Hz. Peygamber, Mâiz'in namazını ne kıldı ne de emretti' şeklindedir. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XII, 130-132. Esasen, "Sahih ve hasen hadisin râvisinin hadisteki ziyâdesi, bu ziyâdeyi yapmayan daha güvenilir bir başka râvisinin rivâyetine aykırı düşmedikçe makbuldür" diyen İbn Hacer'in, tıpkı Beyhakî gibi düşünmesi beklenirdi. Çünkü hem on kadar sikaya muhalefet söz konusu hem de şahit olarak gösterilen rivayet mürseldir. Bkz. İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, Çev. Talât Koçyiğit, Ankara, 1971, s. 41. Hal böyle olunca Ebû Ümâme'nin aksi yöndeki Mürsel rivayetinin, bu sahih rivayetlere tearuzundan bahsetmek de gereksizdir. Çünkü tearuz, yalnızca eşit hükümlü rivayetler arasında mevzu bahis edilebilir. Üstelik namazın kılınmadığını bildiren sahih hadisler, şahit ve mütabaat yönüyle de daha güçlüdür.

¹¹² Cüheyneli kadının recmedilmesiyle ilgili rivayetler ve geniş değerlendirme için bkz. Keskin, *Recm Cezası*, s. 238-264.

¹¹³ Müslim, *Hudûd* 22; Ebû Dâvûd, *Hudûd* 24. Büreyde rivayetinde, her iki olay da aynı metin içerisinde anlatılmış ve bu husus açıkça belirtilmiştir.

¹¹⁴ İbn Ebî Şeybe V, 542-43 (h. no: 28807-09); İbn Hanbel, V, 347-348; Dârimî, *Hudûd* 17; Müslim, *Hudûd* 22-23; Ebû Dâvûd, *Hudûd* 24. Rivayet metninde geçen ve bizim 'haraç toplayan' diye terceme ettiğimiz 'sâhibü meksin' ifadesi, esas itibariyle satın aldığı malın belirlenen değerinden kesinti yapan kişi için kullanılmakta olup, menfaat karşılığında benzer haksızlığı yapan zekat tahsilcileri için de istimal olunur. Her iki durumda da zulüm/haksızlık söz konusudur. Dolayısıyla 'ha-

İmrân b. Husayn rivayetleri de Büreyde hadisiyle aynı olmakla birlikte, Hâlid b. Velîd'in yerine Hz. Ömer ismi geçmekte ve gerekçe de farklı zikredilmektedir¹¹⁵. Ebû Bekre rivayetinde ise, emir söz konusu edilmeksizin yalnızca Hz. Peygamber'in namaz kıldığı bilgisi yer almaktadır¹¹⁶. Fakat senesinde müphem raviler bulunması sebebiyle bu rivayet zayıf addedilmiştir. Yalnızca Taberânî'nin naklettiği Enes b. Mâlik rivayetine gelince, konumuzla ilgili kısmı tamamen İmrân hadisiyle örtüşmekte, sadece Hz. Ömer yerine 'bir adam' ifadesi geçmektedir¹¹⁷. Fakat bu rivayet de senet itibarıyla zayıftır¹¹⁸.

Mâiz ve Cüheyneli kadının recmedilmelerinden daha sonraki zamanlarda da, mesela kocasının yanında ücretli olarak çalışan bir işçi/asif ile zina eden bir kadın örneğinde olduğu gibi¹¹⁹, Hz. Peygamber tarafından recim cezasına çarptırılan başka isimlerin de olduğu sabit olmakla birlikte¹²⁰, bunların cenaze namazlarına dair her hangi bir ipucu tespit edemedik.

Buraya kadar ele aldığımız rivayetlerden, Mâiz hadisesinin Cüheyneli kadının recmedilmesinden önce gerçekleştiği net bir şekilde anlaşılmakta, fakat aynı netlik her iki olayın vuku tarihlerinde görülmemektedir. Bununla birlikte bazı tarihçiler, Cüheyneli kadının recmedilmesi olayının hicretin dokuzuncu yılında gerçekleştiğini kaydetmişlerdir¹²¹. Buradan hareketle *Allah Resulü'nün (sav), recmedilen Mâiz'e cenaze namazı kılmadığı ve fakat kılmak isteyenini de engellemediği, daha sonra recmedilen Cüheyneli kadının cenaze namazını ise kendisine gelmiş olan yeni bir bilgiden dolayı hem kıldığı hem de kılınmasını emrettiği* şeklinde Beyhakî'ye ait kanaatin yerinde olduğu söylenebilir¹²².

Mezhepler arasında, ehli kiblede olan herkesin cenaze namazının kılın-

→ →

raç toplayan' diye çevirdiğimiz hadisteki bu ifadeyi, 'zalim' şeklinde teceme etmek de mümkündür. Bkz. Harbî, Ebû İshâk İbrahim b. İshak, *Ğarîbü'l-hadîs*, Thk. Süleyman İbrahim Muhammed el-Âyid, I. Baskı, Mekke, ts., II, 568; İbn Manzûr, Muhammed b. Mekram b. Ali, *Lisânü'l-Arab*, III. Baskı, Dâru Sadr, Beyrut, 1414, VI, 220-21.

¹¹⁵ Tayâlisî, II, 182 (h. no: 888); Abdurrazzâk, VII, 325 (h. no: 13347-48); İbn Ebî Şeybe, V, 543 (h. no: 288109); İbn Hanbel, IV, 429, 435, 437, 440; Dârimî, *Hudûd* 17; Müslim *Hudûd* 24; İbn Mâce, *Hudûd* 9; Ebû Dâvûd, *Hudûd* 24; Tirmizî, *Hudûd* 9; Nesâî, *Cenâiz* 64. Rivayetin ilgili bölümü şöyledir: "...Recimden sonra Hz. Peygamber sahabeye emir verdi ve cenaze namazını kıldılar. Hz. Ömer'in 'Ey Allah'ın Elçisi! Kadın zina ettiği halde cenaze namazını mı kılıyorsun?' şeklindeki itirazı üzerine Allah Resulü şöyle buyurdu: 'Canımı elinde bulundurana yemin olsun ki, o kadın öyle bir tövbe etti ki, şayet o tövbe Medine halkından yetmiş kişiye taksim edilseydi, hepsine yeterdi. Sen, canını Allah için verenler içerisinde ondan daha üstün birisini gördün mü?'

¹¹⁶ İbn Hanbel, V, 42-43, Ebû Dâvûd, *Hudûd* 24; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk. Hasan Abdulmun'im Çelebi, I. Baskı, Beyrut, 2001, VI, 431 (h. no: 7158), VI, 439 (h. no: 7171); Dârakutnî, IV, 143 (h. no: 3238); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 385 (h. no: 16967). Fakat Dârakutnî aynı sahabiden başka bir tarikte (h. no: 3239), o soruyu soranın Hz. Ali olduğunu nakleler.

¹¹⁷ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü's-sağîr*, Thk. Muhammed Şekûr Mahmud, I. Baskı, Beyrut, 1985, I, 321 (h. no: 533), *el-Mu'cemü'l-evsât*, IV, 129 (h. no: 3788).

¹¹⁸ Bkz. Heysemî, Ebu'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecma'u'z-zevâid ve menbe'u'l fevâid*, Thk. Husamüddin el-Kudsî, Kahire, 1994, VI, 268 (h. no: 10611).

¹¹⁹ Muvatta, *Hudûd* 6; Buhârî, *Hudûd* 30, 34, Sulh 5; Müslim, *Hudûd* 25.

¹²⁰ Rivayetler ve geniş değerlendirme için bkz. Keskin, *Recm Cezası*, s. 264-288.

¹²¹ Bkz. Âmirî, Yahyâ b. Ebî Bekr, *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsîl*, Nşr. Dâru Sadr, Beyrut, ts., II, 53; Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfûsî'n-nefis*, Nşr. Dâru Sadr, Beyrut, ts., II, 139.

¹²² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 570 (h. no: 17596).

ması hususunda görüş birliği vardır¹²³. Bununla birlikte Mâlikîler, kamu malını haksız olarak zimmetine geçirenler ve sapık fikirlerin propagandasını yapanlar ile kısas, had ve recim sebebiyle öldürülenler ve intihar edenlerin cenaze namazlarını devlet başkanı ve faziletli kimselerin kılmaması gerektiği kanaatinde dirler¹²⁴. Hanbeliler de benzer görüştedirler¹²⁵. Hanefiler ile Şâfiler ise cenaze namazı konusunda devlet başkanı ile vatandaş arasında bir ayırımı götmemişlerdir¹²⁶. Fakat Hanefi fıkıh kitaplarında, devlete başkaldırıp savaşırken ölen asiler (bugât), yol kesip ve şehir basıp soygunculuk yapan eşkiya, haksız yere cinayet işleyen katiller, haksız olduğu halde sırf ırkçılık gayretiyle çatışmaya girip ölenler, ana veya babasından birini öldürenlerin cenaze namazlarının kılınmayacağı fetvaları yer almaktadır¹²⁷. Ancak bu fetvalar genel olarak kıyas ve diğer fıkhî yöntemler yoluyla elde edilmiş olup, rivayet bağlamında yalnızca Hz. Ali'nin isyancılar hakkındaki bir uygulaması zikredilmektedir ki¹²⁸, o rivayet de yalnızca İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında ve namazla ilgili her hangi bir bilgi yer almazsınız geçmektedir¹²⁹. Ayrıca Zührî'nin, hiçbir surette mercum üzerine cenaze namazı kılınmayacağı kanaatinde yalnız kaldığı anlaşılmaktadır¹³⁰.

İlke olarak kelime-i tevhidi söyleyen her insanın cenaze namazının kılınması gerektiği kabul edilmekle birlikte¹³¹, büyük günahları işleyen kimselerin cenaze namazlarına devlet başkanı ile hatırlı kişilerin iştirak etmemeleri yönünde ulema arasında bir hassasiyetin varlığı da yadsınamaz. Bunun temel sebebi, her ne kadar bazı alimlerce cenaze namazının ölü için bir dua ve istiğfar anlamına geldiği için hatırlı kişilerin o namazı kılmamaları suretiyle mürtekeb-i kebîreyi cezalandırmak şeklinde dile getirilse de, bundan daha ziyade işlenen cürümlerin büyüklüğüne dikkat çekilerek diğer insanların o günahlardan uzak tutulmaya çalışılması olduğunu düşünürüz¹³².

¹²³ Bkz. Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *Meâlimü's-Sünen*, Nşr. el-Matbaa el-İlimiyye, Halep, 1932, I, 309; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 253; Nevevî, *el-Minhâc*, XI, 204; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XII, 131; Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, Nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlimiyye, I. Baskı, Beyrut, 2000, III, 279.

¹²⁴ Bkz. Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Hımyerî, *el-Müdevvene*, Nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlimiyye, I. Baskı, Beyrut, 1994, IV, 508; İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIV, 131.

¹²⁵ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 415-16; Makdisî, Ebu'l-Ferac Şemsüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudame, *eş-Şerhu'l-kebir alâ metni'l-Mukni'*, Nşr. Muhammed Reşit Rıza, Kahire, ts., II, 355.

¹²⁶ Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, ts., V, 267.

¹²⁷ Bkz. İbn Mâze, Ebu'l-Meâlî Burhanüddin Mahmud b. Ahmed el-Buhârî (ö.616/1219), *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fıkhi'n-nu'mânî*, Thk. Abdülkerim Sami, I. Baskı, Beyrut 2004, II, 185; Şurûnbülâfî, Hasan b. Ammâr b. Ali el-Misrî (ö.1069/1659), *Merâkı'l-felâh şerhu metni Nûri'l-izâh*, Nşr. Naim Zerkûr, I. Baskı, Beyrut 2005, I, 223; Haskefî, Alâuddîn (ö.1088/1677), *ed-Dürü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn'e ait Reddül-muhtâr ile birlikte), Nşr. Dâru'l-Fikr, II. Baskı, Beyrut 1992, II, 210-12. Ayrıca bkz. Hattâbî, I, 309.

¹²⁸ Bkz. Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mesud (ö.587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlimiyye, Beyrut ts., I, 312; Merğînânî, Ebu'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr (ö.593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedî*, İstanbul 1991, I, 93.

¹²⁹ Bkz. Zeyla'î, II, 319. Rivayet için bkz. İbn Sa'd, III, 23.

¹³⁰ Bkz. Hattâbî, I, 309; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XII, 131; Aynî, *el-Binâye*, III, 279.

¹³¹ Bkz. Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, I, 309; İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIV, 132; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 253.

¹³² Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXII, 287, *el-İstizkâr*, V, 85; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk*, II, 16; Elbânî,

Sonuç

Hız. Peygamber mücbir bir durum bulunmadıkça her müminin cenaze namazına bizzat iştirak etmiş ve müminleri de cenaze merasimlerine katılmaya teşvik etmiştir. Hatta sahih rivayetlere göre, kendisinden habersiz bir şekilde namazı kılınıp defnedilen kimselere dahi definden sonra ayrıca cenaze namazı kılmıştır. Fakat bu hassasiyetine rağmen Resul-i Ekrem (sav), bazı kimselerin cenaze namazlarını kılmaktan imtina etmiş ya da bazı şartların yerine gelmesinden sonra kılmıştır.

1. Hız. Peygamber, namazının kılınması için kendisine getirilen cenazelerin borç durumlarını daima soruşturmuş, karşılığında her hangi bir mal bırakmaksızın borçlu olarak vefat edenlerin namazlarını '*Arkadaşınızın namazını siz kılın*' diyerek sahabeye havale etmiş, fakat borcun üstlenilmesi durumunda kendisi de kılmıştır. Fetihlerle birlikte sağlanan ekonomik rahatlamadan sonra ise, mal bırakmadan vefat eden borçluların borcunu bizzat kendisi üstlenerek namazlarını kılmıştır. Dolayısıyla günümüz cenaze merasimlerinde de aynı uygulama yapılmalı; cenaze namazı kılınmazdan evvel cemaat huzurunda cenaze yakınları tarafından müteveffanın borçlarının üstlenildiği ilan edilmeli, hiçbir mal bırakmadan vefat eden borçluların borcunu şayet yakınları da üstlen(e)miyorsa devlet üzerine almalıdır.

2. Sahih rivayetlere göre, intihar eden bir sahabinin cenaze namazını Hız. Peygamber kılmamış, fakat kılınmasını da yasaklamamıştır. Hiçbir şekilde müntehirin cenaze namazının kılınmayacağını söyleyen bazı âlimler bulunmakla birlikte, İbn Battâl'ın, *müntehirin İslam'dan çıkmayacağı ve cenaze namazının kılınması gerektiği, fakat devlet başkanı ve faziletli kimselerin iştirakinin uygun olmadığı hususunda ümmetin icma'ı bulunduğu* şeklindeki kanaatinin isabetli olduğunu düşünüyoruz.

3. Devlet malına hıyanet etmek ve özellikle taksim edilmeden ganimetlerden bir şey çalmak anlamına gelen ğulûl suçunu irtikâp edenlerin, kahramanca savaşmış can vermelerine rağmen şehit olamayacaklarını ve hatta onların cehennemlik olduklarını Hız. Peygamber haber vermiştir. Ayrıca ğulûlün çirkinliğini ifade eden dini naslardan, aşırılan kamu malının az ya da çok olmasının bir önemi olmadığı ve devlet görevlilerince kabul edilen hediyelerin de kamu malını haksız olarak ele geçiren kimselere yardım ve yataklık edenlerin de aynı vebale duçar olacakları anlaşılmaktadır. Sahîhayn dışındaki hadis kitaplarının hemen tamamında ve erken dönem siyer-meğâzî kitaplarında yer alan bir rivayete göre de Hız. Peygamber, Hayber savaşında sahabenin gözünde şehit sayılan bir zatın cenaze namazını kılmayarak sahabeye havale etmiş, gerekçe olarak da o şahsın ganimet mallarından son derece değersiz bir eşyayı aşırmasını göstermiştir. Bu uygulamaya dayanarak İmâm Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm gibi âlimler, ğulûl suçunu işleyenlerin cenazelerine devlet başkanı ile faziletli kişile-

→ →
Ahkâmü'l-cenâiz, s. 83.

rin iştirak etmemesi gerektiği kanaatine varmışlardır. Halkın bağışlarıyla ve devlet katkısıyla geçimini sürdüren suffice ehlinden bir zatın borç değil, ama birkaç kuruş mal bırakması sebebiyle cenaze namazını Hz. Peygamber'in kılmadığı bilgisinden hareketle, karşılıksız burs veya başka bir sosyal yardım alanların, biriktirmek veya ihtiyacından fazla almak suretiyle kamudan haksız istifadesi durumunda da ğulûl günahının oluşabileceği düşünülmelidir.

4. Zina ettiği için recmedilen Mâiz b. Mâlik'in cenaze namazını Hz. Peygamber kılmamış, fakat kılınmasını da engellememiş, hatta arkasından kötü söz söylenmesine müsaade etmemiştir. Bu olaydan sonra aynı suçtan ve benzer şartlarda gerçekleşen Cüheyneli/Ġâmidiyeli bir kadının recmedilmesinden sonra ise mercûmenin cenaze namazını Resul-i Ekrem kılmıştır. Her iki uygulama da sahih kanallarla nakledilmiş ve Hz. Peygamber'in kendisine gelmiş olan yeni bir bilgidен dolayı böyle davranmış olabileceği söylenerek aralarındaki teauruz giderilmeye çalışılmıştır. Bu hadisleri nazar-ı dikkate almak suretiyle cenaze namazlarına devlet başkanı ve faziletli kimselerin iştiraklerini uygun karşılamayan Mâlikî ve Hanbelî âlimlerin görüşlerini, büyük günahlar hususunda toplumda belirli bir duyarlılığın oluşturulması açısından yerinde bulduğumuzu belirtmek isteriz.

Bir cenazeden bahsedilirken 'öldü' yerine 'vefat etti veya Hakk'a yürüdü', 'ceset' yerine 'cenaze, na's, müteveffa veya mevta', 'gömüldü' yerine de 'toprağa verildi veya defnedildi' gibi nezaket ifadelerinin kullanımını, cenaze için de geçerli olmakla birlikte, geride kalan acılı yakınlarının incinmemesi ve üzülmemesine yönelik güzellikler olarak değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla ehli kibleden olan herkesin cenaze namazının kılınması temel ilke olduğuna göre, bir taraftan borç, intihar, ğulûl ve diğer büyük günah işlemenin ağır vebali hususunda cenaze namazı aracılığıyla toplumsal duyarlılık oluşturulmaya çalışılırken, diğer taraftan da yakınlarını kaybetmenin acısını yaşayan cenaze sahiplerinin rencide edilmemesine özen gösterilmelidir.

Kaynaklar:

- » Abd b. Humejd, Ebû Muhammed Abdulhumejd b. Humejd (ö.249/863), *el-Müsned* (el-Müntehab min Müsned Abd b. Humejd), Thk. Subhi'l-Bedrî es-Sâmirî, I. Baskı, Kahire, 1988.
- » Abdurrazzâk, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö.211/826) , *el-Musannef*, Thk. Habibürrahman el-A'zamî, II. Baskı, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1403, I-XI.
- » Âmirî, Yahyâ b. Ebî Bekr (ö.893/1479), *Behcetü'l-mehâfil ve buġyetü'l-emâsil*, Nşr. Dâru Sadr, Beyrut, ts., I-II.
- » Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö.855/1451), *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts., I-XII.
- » —, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, Nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlimiyye, I. Baskı, Beyrut, 2000, I-XIII.
- » Azimâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr (ö.1329/1911), *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (İbnü'l-Kayyim'in *Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd ve İzâhu l'leilhi e müşkilâtihî* adlı hâşiyesi ile birlikte basım), Beyrut, 1415, I-XIV.
- » Bâcî, Ebu'l-Vefid Süleyman b. Halef el-Kurtubî (ö.474/1081), *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta*, Nşr. Matbaatü's-Saade, I. Baskı, Kahire, 1332, I-VII.
- » Bebek, Adil, "*Kebîre*" , DİA, İstanbul, 2001, XXIV, 163-164.
- » Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrût, ts., I-X.
- » —, *es-Sünenü's-Saġîr*, Thk. Abdulmutî Emin Kalaycı, I. Baskı, Karaçi, 1989, I-IV.
- » —, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi'ş-şer'a*, I. Baskı, Beyrut, 1405, I-VII.

- » Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr (ö.292/904), *el-Müsned* (el-Bahru'z-zahhâr), Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah- Adil b. Sa'd, I. Baskı, Medine, 1998-2009, I-XVIII.
- » Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981, I-X.
- » —, *et-Târîhu'l-kebir*, Nşr. Muhammed Abdulmuhit Hân, Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd ts.
- » ÇalıŖkan, İbrahim, "İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1990, cilt: XXXI, ss. 367-397.
- » Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (ö.385/995), *es-Sünen*, Thk. Abdullah HaŖim Yemânî, Beyrut, 1966, I-V.
- » Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân (ö.255/868), *es-Sünen*, Thk. Hüseyin Selim Esed, I. Baskı, Sudi Arabistan, 2000, I-IV.
- » Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed (ö.966/1558), *Târîhu'l-hamîs fî ahvâlî enfûsi'n-nefis*, Nşr. Dâru Sadr, Beyrut, ts., I-II.
- » Ebû Dâvûd, Süleyman b. EŖ'as es-Sicistânî (ö.275/888), *es-Sünen*, İstanbul, 1992, I-IV.
- » —, *Mesâilü Ahmed*, Thk. Ebû Muâz Tarık, I. Baskı, Mısır, 1999.
- » Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî (ö.430/1039), *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiya*, Nşr. es-Seâde, Mısır, 1974, I-X.
- » Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm (ö.224/839), *Ğarîbü'l-hadîs*, Thk. Muhammed Abdulmuîd Han, I. Baskı. Haydarâbâd, 1964, I-IV.
- » Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî (ö.307/920), *el-Müsned*, Thk. Hüseyin Selim Esed, I. Baskı, DimaŖk, 1984, I-XIII.
- » Elbânî, Elbânî, Muhammed Nâsiruddin (ö.1999), *Ahkâmü'l-cenâiz*, IV. Baskı, Beyrut 1986.
- » —, *İrvâü'l-ğalîl fî tahriki ehâdisi Menârî's-sebîl*, II. Baskı, Beyrut, 1985, I-X.
- » —, *Daifü Ebî Dâvûd*, I. Baskı, Kuveyt, 1423, I-II.
- » —, *Daifü't-Terğîb ve't-terhîb*, Riyad, ts., I-II.
- » Fezârî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed (ö.188/804), *es-Siyer*, Thk. Faruk Hammad, I. Baskı, Beyrut 1987.
- » Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri (ö.405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Beyrut, 1990, I-IV.
- » Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.311/924), *es-Sünne*, Thk. Atiyye ez-Zehrânî, I. Baskı, Riyad, 1989, I-VII.
- » Harbî, Ebû İshâk İbrahim b. İshak (ö.285/898), *Ğarîbü'l-hadîs*, Thk. Süleyman İbrahim Muhammed el-Âyid, I. Baskı, Mekke, ts., I-III.
- » Haskefî, Alâuddîn (ö.1088/1677), *ed-Dürü'l-muhtâr* (İbn Âbidin'e ait Reddü'l-muhtâr ile birlikte), Nşr. Dâru'l-Fikr, II. Baskı, Beyrut, 1992, I-VI.
- » Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (ö.388/998), *Meâlimü's-Sünen*, Nşr. el-Matbaa el-İlmiyye, Halep, 1932, I-IV.
- » Heysemî, Ebu'l-Hasen Nûruddin Ali b. Ebî Bekr (ö.807/1405), *Mecma'u'z-zevâid ve men-be'u'l-fevâid*, Thk. Husamüddin el-Kudsî, Kahire, 1994, I-X.
- » Heytemî, Ebu'l-Abbâs Ŗihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer (ö.974/1566), *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebir*, Nşr. Dâru'l-Fikr, I. Baskı, Beyrut, 1987, I-II.
- » Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Mekkî (ö.219/834), *el-Müsned*, Thk. Hasan Selim Esed, I. Baskı, DimaŖk, 1996, I-II.
- » İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, (ö.463/1071), *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*, Thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî - Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Mağrib, 1387, I-XXIV.
- » —, *el-İstizkâr*, Thk. Salim Muhammed Ata - Muhammed Ali Muavvad, I. Baskı, Beyrut, 2000, I-X.
- » İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillâh (ö.571/1176), *Târîhu DimaŖk*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, I-LXXX.
- » İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef (ö.449/1057), *Ŗerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Ebû Temim Yasir, II. Baskı, Riyad, 2003, I-X.
- » İbn Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali en-Neysâbüri (ö.307/920), *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsne*, Thk. Abdullah Ömer, I. Baskı, Beyrut, 1988.
- » İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî (ö.327/938), *el-I'lel*, Thk. Sa'd b. Abdullah Humeyd başkanlığında Heyet, I. Baskı, Riyâd 2006.
- » İbn Ebî Ŗeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Küfî (ö.235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad, 1409, I-VII.
- » İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö.852/1448), *Fethu'l-bârî Ŗerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, 1379, I-XIII.

- » —, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, Çev. Talât Koçyiğit, Ankara 1971.
- » İbn Hanbel, Ahmed (ö.241/855), *el-Müsned*, İstanbul 1982.
- » İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî (ö.456/1063), *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., I-XII.
- » İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî (ö.354/965), *es-Sahîh*, Thk. Şuayb el-Arnâvut, I. Baskı, Beyrut, 1998, I-XVIII.
- » İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Thk. Ali Şîrî, I. Baskı, Beyrut, 1988, I-XIV.
- » İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö.620/1223), *el-Muğnî*, Nşr. Mektebetü'l-Kâhire, Kahire, 1968, I-X.
- » —, *el-Kâfî fi fıkhı Ahmed*, Nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1994, I-IV.
- » İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö.276/889), *Ğarîbû'l-hadîs*, II. Baskı, Kahire, 1999, I-III.
- » İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö.273/886), *es-Sünen*, Thk. M. F. Abdülbaki, İstanbul, 1981, I-II.
- » İbn Manzûr, Muhammed b. Mekram b. Ali (ö.711/1311), *Lisânü'l-Arab*, III. Baskı, Dâru Sadr, Beyrut, 1414, I-XV.
- » İbn Mâze, Ebu'l-Meâlî Burhanüddin Mahmud b. Ahmed el-Buhârî (ö.616/1219), *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fıkhî'n-nu'mânî*, Thk. Abdülkerim Sami, I. Baskı, Beyrut, 2004, I-IX.
- » İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö.595/1199), *Bidâyetü'l-Müctehid*, Nşr. Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004, I-IV.
- » İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (ö.230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, I. Baskı, Beyrût, 1990, I-VIII.
- » İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Cemalüddin Abdurrahman b. Ali (ö.597/1201), *el-'lelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, Thk. İrşâdülhak el-Esrî, II. Baskı, Faysalâbâd, 1981, I-II.
- » —, *et-Tahkîk fi ehâdisi'l-hilâf*, Thk. Mesud Abdulhamid Muhammed, I. Baskı, Beyrut, 1415, I-II.
- » İbnü'l-Esir, Ebu's-Saâdat Mecdüddin el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö.606/1209), *Câmi'u'l-usûl fi ehâdisi'r-Rasûl*, Thk. Abdulkadir el-Arnâvût, I. Baskı, Beyrut, 1969-1972, I-XII.
- » —, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Thk. Tahir Ahmed ez-Zevây, Beyrut, 1979, I-V.
- » İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvâhid e-Sivâsî (ö.861/1457), *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, Nşr. Dâru'l-Fikr, II. Baskı, Beyrut, ts., I-X.
- » İbnü'n-Nahhâs, Ebû Zekerîyya Ahmed b. İbrahim ed-Dimyâtî (ö.814/1411), *Meşâri'u'l-eşvâk ilâ mesâri'u'l-uşşâk*, Thk. İdris Muhammed Ali ve Muhammed Halid İstanbûlî, II. Baskı, Beyrut, 2002, I-II.
- » Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud (ö.587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I-VII.
- » Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, İstanbul, 2001.
- » Koca, Ferhat, *'Gulûl'*, DİA, İstanbul, 1996, XIV, 190-192.
- » Makdisî, Ebu'l-Ferac Şemsüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudame, eş-Şerhu'l-kebir alâ metni'l-Muknî', Nşr. Muhammed Reşit Rıza, Kahire, ts., I-XII.
- » Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Hımyerî (ö.179/795), *el-Muvatta*, Thk. Muhammed Fuat Abdülbaki, İstanbul, 1981, .
- » —, *el-Müdevvene*, Nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1994, I-IV.
- » Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (ö.333/944), *et-Tevhîd*, Thk. Fethullah Huleyf, Nşr. Dâru'l-Câmiâtî'l-Misriyye, İskenderiye ts.
- » Merġinânî, Burhâneddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (ö.593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, İstanbul, 1991, I-IV.
- » Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf (ö.742/1341), *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Thk. Beşşar Avvâd Maruf, I. Baskı, Beyrut, 1980, I-XXXV.
- » Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail (ö.264/877), *es-Sünenü'l-me'sûra li's-Şâfiî*, Thk. Abdulmuti Emin Kalaycı, I. Baskı, Beyrut, 1406.
- » Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Cil - Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut, ts., I-V.
- » Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed (ö.303/915), *es-Sünen*, Thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî, Beyrut, 1411, I-VIII.
- » —, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk. Hasan Abdulmun'im Çelebi, I. Baskı, Beyrut, 2001, I-X.
- » Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref (ö.676/1277), *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, II. Baskı, Beyrut, 1392, I-IX.
- » —, *Hulâsatü'l-ahkâm fi mühimmâtî's-sünen ve kavâidi'l-İslâm*, Thk. Hüseyin İsmail Cemel,

- I. Baskı, Beyrut, 1997, I-II.
- » —, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, ts., I-XX.
 - » Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (ö.977/1570), *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, I. Baskı, Beyrut, 1996, I-VI.
 - » Şurûnbülâfî, Hasan b. Ammâr b. Ali el-Misrî (ö.1069/1659), *Merâkî'l-felâh şerhu metni Nûri'l-îzâh*, Nşr. Naim Zerzûr, I. Baskı, Beyrut, 2005.
 - » Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö.360/970), *el-Mucemü'l-kebir*, Thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî, II. Baskı, Kahire, 1984, I-XXV.
 - » —, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Thk. Târık b. Avadullah, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415, I-X.
 - » —, *el-Mu'cemü's-sağîr*, Thk. Muhammed Şekûr Mahmud, I. Baskı, Beyrut, 1985, I-II.
 - » Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed (ö.321/933), *Şerhu Müşkilil'âsâr*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987, I-V.
 - » Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b.el-Cârûd (ö.204/819), *el-Müsned*, Thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî, I. Baskı, Mısır, 1999, I-II.
 - » Tirmizî, Ebû İsa Muhammed (ö.279/892), *es-Sünen*, İstanbul, 1992, I-V.
 - » Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr (ö.322/934), *ed-Duafâü'l-kebir*, Thk. Abdulmuti Emin Kalaycı, I. Baskı, Beyrut, 1984, I-IV.
 - » Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö.207/823), *el-Meğâzî*, Thk. Mars Jons, III. Baskı, Beyrut, 1989, I-III.
 - » Zeylâ'î, Cemalüddin Abdullah b. Yusuf (ö.762/1361), *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*, Mektebetü'r-Riyâd, II. Baskı, Riyad, ts., I-IV.